

ВИДАВНИЦТВО
РАНОК

Ольга Коваленко

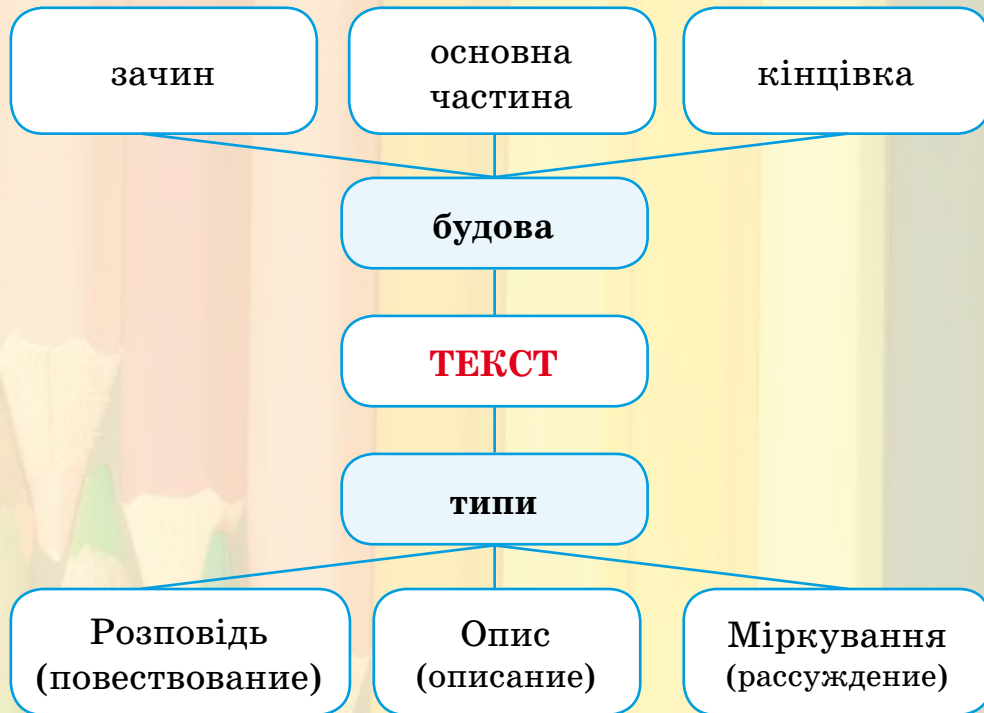
Інтернет-
підтримка

УКРАЇНСЬКА МОВА ТА ЧИТАННЯ

3 КЛАС

ЧАСТИНА 1
з аудіосупроводом

БУДОВА СЛОВА

Споріднені слова	Форми одного слова
приказка	приказка
казка	приказки
казочка	приказці
казковий	приказку
казати	приказкою
розказати	у приказці

Ольга Коваленко

УКРАЇНСЬКА МОВА ТА ЧИТАННЯ

Підручник для 3 класу
з навчанням російською мовою
закладів загальної середньої освіти
(у 2-х частинах, з аудіосупроводом)

Частина 1, з аудіосупроводом

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України

Харків
Видавництво «Ранок»
2020

УДК 811.161.2:37.016(075.2)
К56

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України
(наказ Міністерства освіти і науки України від 21.02.2020 № 271)

Підручник створено відповідно до Типової освітньої програми
закладів загальної середньої освіти з навчанням російською мовою

Художники: *М. Л. Курдюмов, О. І. Курдюмова*

Коваленко О. М.

К56 Українська мова та читання: підруч. для 3 кл. з навчанням російською мовою
закл. загал. серед. освіти (у 2-х частинах, з аудіосупроводом) : Ч. 1.,
з аудіосупроводом / О. М. Коваленко. — Харків : Вид-во «Ранок», 2020. —
144 с. : іл.

ISBN 978-617-09-6285-0

УДК 811.161.2:37.016(075.2)

Разом дбаємо
про екологію та здоров'я

ISBN 978-617-09-6304-8
ISBN 978-617-09-6285-0 (Ч. 1)

© Коваленко О. М., 2020
© Курдюмов М. Л., ілюстрації, 2020
© Курдюмова О. І., ілюстрації, 2020
© ТОВ Видавництво «Ранок», 2020

ПОВТОРЕННЯ ВИВЧЕНОГО В 2 КЛАСІ

Звуки і букви

1.

1. Прочитай. Як ставиться поет до української мови? З чим її порівнює?

О МОВО МОЯ!

О місячне сяйво і спів солов'я,
 Півонії, мальви, жоржини!
 Моря бриліантів, це —
                                  мова моя,
 Це — мова моєї України...
 Це матері мова. Я звуки твої
 Люблю, наче очі дитини...
 О мова українська!..
 Хто любить її,
 Той любить мою Україну.

Володимир Сосюра

2. Випиши з вірша назви квітів. Склади звукові моделі цих слів. Порівняй кількість звуків і букв. Поясни.
3. Пригадай, скільки голосних звуків в українській мові. Якими буквами вони позначаються на письмі? Запиши.

2. 1. Прочитай.

Їжак, дим, осінь, казка, сонце, диня, країна, олія, людина, Єгор, юнак.

2. Випиши слова, в яких звуків більше, ніж букв. Поділи їх на склади. Визнач наголос.

3. Прочитай. Встав пропущені букви. Запиши.

и або *і*

е або *є*

с..н

ч..сто

..кран

за..ць

л..то

ч..тко

..нот

д..р..во

ж..то

дзв..нко

чита..

світл..

ж..нка

кв..т..

гуд..

домашн..

4. 1. Прочитай. Переклади українською. Запиши.

Тетрадь, карандаш, учебник, краски, кисточка.

2. Підкресли букви, які позначають голосні звуки.

3. З одним зі слів склади речення.

5. 1. Прочитай текст і поділи його на речення. Добери заголовок. Спиши, розстав розділові знаки.

Прийшов вересень діти пішли до школи **Петрик** приніс колекцію метеликів **Оленка** засушила квіти і листя **Андрійко** показав дітям свій альбом з малярками.

2. Поясни правопис виділених слів.

3. Розкажи, чим тобі запам'яталися літні канікули.

6.

1. Прочитай. Спиши. Підкресли букви, які позначають голосні звуки.

ОСІНЬ

Ніби притомилось сонечко привітне,
У траві пожовклій молочай не квітне.
Облетіло літо листячком із клена,
Лиш ялинка в лісі сонячно-зелена.

Богдан Чалий

2. Знайди в тексті слово, в якому звуків більше, ніж букв.

7.

1. Спиши.

Сонце гріє, вітер віє —
ні хмариночки ніде,
наше поле зеленіє,
бо на полі дощ іде.

Платон Воронько

2. Підкресли слова, в яких звуків більше, ніж букв.
3. Побудуй звукову модель виділеного слова. Які два звуки позначає буква *щ*?

8.

1. Читай. Вимовляй правильно.

кущ

щука

горщик

лящ

щітка

ящірка

борщ

щока

блищить

хрущ

щастя

тріщина

2. З одним із поданих слів склади і запиши речення.

9.

1. Розглянь малюнки. Назви, що на них зображено.

2. Побудуй звукові моделі слів. Скільки звуків? Скільки букв? Чому?
3. Запиши слова. Поділи їх для переносу.

Пам'ятай!

Слова переносяться по складах. Буквосполучення *дж*, *дз* при переносі слів не розриваються.

10. 1. Прочитай. Спиши.

КВІТКА СОНЦЯ

На високому стеблі велика квітка з золотими пелюстками. Вона схожа на сонце. Тому й називають квітку соняшником. Спить уночі соняшник, схиливши золоті пелюстки. Та як тільки сходить ранкова зірниця, пелюстки тремтять. То соняшник жде сходу сонця.

Василь Сухомлинський

2. Підкресли букви, що позначають м'які приголосні звуки. Обведи букви, які вказують на м'якість приголосних звуків.
3. Пригадай і запиши всі букви, які позначають на письмі м'якість попереднього приголосного звука.

Зверни увагу!

Російською:	Українською:
спит	сп <u>и</u> ть
наз <u>ы</u> вають	наз <u>и</u> ва <u>ю</u> ть

11. Прочитай. Порівняй. Запиши українські слова.

Російською:	Українською:
печь	піч
голубь	голуб
степь	степ
любовь	любов
верфь	верф
восемь	вісім
тушь	туш
букварь	буквар

Пам'ятай!

В українській мові в кінці слів після букв *б, п, в, м, ф, ж, ч, ш, р* ніколи не пишеться знак м'якшення.

календар

12.

Прочитай. Спиши. Вставляй, де потрібно, знак м'якшення.

На стіні висит.. календар.. .
Надходить.. ніч.. . Оленка підбігла
до календаря і зірвала ще один
листок. Через тиждень.. приїде ба-
буся. Залишилося лише сім.. днів.
Яка радіст.. !

13.

1. Прочитай. Спиши.

СОН ПРО ЛЬОН

Малому Льоні нині приснився гарний сон,
За гаєм у долині зацвів синенько **льон**.
Прийшов до нього Льоня, поглянув з-під руки:
— Пошиє мама з льону синенькі сорочки.

Дмитро Мегелик

2. Підкресли букви, що позначають м'які приголосні звуки.
3. Зроби звуко-буквений аналіз виділеного слова. Скільки звуків? Скільки букв? Як в українській мові позначається м'якість приголосного перед *о*?
4. Запиши кілька слів із буквосполученням *ьо*.

14. 1. Прочитай. Спиши.

Йод, майонез, район, майор, гайок, бойовий, підйомний, серйозний, знайомитися, Соловійов, Воробйов, Муравйов, Йосип.

2. Підкресли буквосполучення *йо*.

3. З двома словами (на вибір) склади і запиши речення.

15. 1. Прочитай. Встав пропущені букви. Спиши.

С..годні я знову іду **зна..мою** стежкою. Ліс наче намал..ваний. У сонячних променях різними кол..рами виграє листя дерев. На зеленій траві блищать прозорі сл..зинки ранкової роси. А ось **пен..к**. За ..го могутн..ю спиною причаївся маленький опен..к.

Словничок: причаї́вся — схова́вся

вигра́є — виблі́скує, перелива́ється.

2. Виділені слова поділи для переносу.

Пам'ятай!

При переносі слів буквосполучення *ьо* та *йо* не розриваються.

3. Розкажи, що тобі доводилося бачити в лісі.

16. 1. Прочитай. Переклади українською. Запиши.

Кукла, клюв, отец, знакомый, бодрый, цветной, овод, юла.

2. Перевір себе. Звернись до російсько-українського словника.

Пам'ятай!

Слова в словнику розташовані в алфавітному порядку. Щоб швидко знайти необхідне слово, треба добре знати алфавіт.

Російський алфавіт						Український алфавіт					
Аа	Бб	Вв	Гг	Дд	Ее	Аа	Бб	Вв	Гг	Ґґ	Дд
а	бэ	вэ	гэ	дэ	е	а	бе	ве	ге	ґе	де
Ёё	Жж	Зз	Ии	Йй	Кк	Ее	Єє	Жж	Зз	Ии	Іі
ё	жэ	зэ	и	и (крат- кое)	ка	е	є	же	зе	и	і
Лл	Мм	Нн	Оо	Пп	Рр	Її	Йй	Кк	Лл	Мм	Нн
эль	эм	эн	о	пэ	эр	ї	йот	ка	ел	ем	ен
Сс	Тт	Уу	Фф	Хх	Цц	Оо	Пп	Рр	Сс	Тт	Уу
эс	тэ	у	эф	ха	це	о	пе	ер	ес	те	у
Чч	Шш	Щщ	ъ	Ыы	ь	Фф	Хх	Цц	Чч	Шш	Щщ
че	ша	ща	твёр- дый знак	ы	мяг- кий знак	еф	ха	це	че	ша	ща
Ээ	Юю	Яя				ь	Юю	Яя			
э	ю	я				знак м'як- шення	ю	я			

кукурудза

пшениця

17.

1. Прочитай. Запиши слова в алфавітному порядку.

Джерело, кукурудза, агрус, шість, заєць, гедзь, ведмідь, гайок, йорж, льотчик, пшениця, червень, учитель, ожина, бадьорість.

2. Виділені слова поділи для переносу.

18.

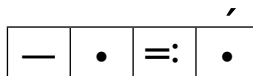
1. Прочитай.

Огірочки я полю.
Із відерця їх поллю.
Хай ростуть маленькі
Для батька і неньки.

Ольга Коваленко

2. Розглянь звукову модель. Визнач, якому з виділених слів вона відповідає.

3. Як позначається на письмі м'який подовжений звук?

19. 1. Прочитай. Спиши. Підкресли букви, що позначають м'які подовжені звуки.

плаття

проміння

вугілля

багаття

знання

рілля

життя

коріння

ллеться

суддя

колосся

обличчя

приладдя

волосся

збіжжя

Словничок: збіжжя — рослини та зерно хлібних злаків.

2. Виділені слова поділи для переносу за зразком.

Зразок: гі-лля, гіл-ля.

20. 1. Прочитай. Встав пропущені букви. Спиши.

Яке корі..я, таке й насі..я.

Щоб набути умі..я, треба мати терпі..я.

2. Поясни, як ти розумієш ці прислів'я.

21. 1. Прочитай. Спиши.

Голуб'ятко, п'еса, в'юн, м'ята, торф'яний, пір'іна, комп'ютер.

комп'ютер

2. Підкресли букви, після яких пишеться апостроф. Обведи олівцем букви, перед якими ставиться апостроф.
3. Пригадай правило вживання апострофа.

Пам'ятай!

Апостроф ставиться після букв б, в, м, п, р, ф перед ї та є, ю, я, коли вони позначають два звуки.

22. 1. Склади речення із слів кожного рядка. Запиши.

свято, сім'ї, сьогодні, у, нашій
п'ять, Дем'янко, в'юнів, впіймав
духмяну, Мар'янка, м'яту, полила
дружно, подвір'я, хлоп'ята, прибирали, шкільне

2. Підкресли слова з апострофом.
3. Виділене слово поділи для переносу.

Пам'ятай!

При переносі слів апостроф не відокремлюється від попередньої букви. Наприклад: бур'-ян або бу-р'ян.

23.

Прочитай. Добери заголовок. Спиши, вставляючи пропущені букви і там, де потрібно, апостроф.

Цікаво восени в лісі. Ось прилетіла сойка і сіла на пен..к. Вона принесла в дз..бі жолуд.. . Сховала його під корі..я і почала чистити пір..я. А скільки павути..я літає в повітрі! Воно сяє сріблом у сонячному промі..і.

24.

1. Прочитай. Спиши, вставляючи пропущені букви і там, де потрібно, апостроф.

А у нас сьогодні св..ято.
Дуже весело мені.
Зараз буду танцювати
в українському вбран..і.
У св..ятковій вишиванці,
у коралях і стрічках,
вийшла взута у сап..янці
на високих каблучках.

Іван Гнатюк

Словничок: сап'янці — чобітки.

2. Побудуй звукові моделі виділених слів.

25.

1. Спиши, поділяючи слова для переносу різними способами.

Польовий, знайомий, зіронька, копійка, знання, задзвенів, комп'ютер.

2. З одним зі слів (на вибір) склади речення.

26. 1. Прочитай. Добери заголовок.

У середині вересня стоять переважно теплі сонячні дні. Ця пора називається бабиним літом. Саме тоді павучки прядуть легеньку сріблясту павутину і натягують її між соснового гілля. Війне лагідний вітерець, і в повітря злітають тисячі павутин. А на кожній із них свій пілот-павучок.

За Василем Чухлібом

2. Спиши перше речення. Підкресли в словах однією рисою букви, що позначають дзвінкі приголосні звуки; двома рисками — букви, що позначають глухі приголосні звуки.

27. 1. Прочитай. Спиши.

Линуть птичі зграї.
Шелестять гаї.
Школа відчиняє
Двері нам свої.

Максим Рильський

2. Підкресли слова, в яких звуків більше, ніж букв.
3. Зроби звуко-буквений аналіз виділених слів у такому порядку:
- 1) Вимов слово вголос.
  - 2) Назви послідовно звуки і побудуй звукову модель.
  - 3) Поділи слово на склади.
  - 4) Визнач наголошений склад і познач наголос.
  - 5) Запиши слово буквами.
  - 6) Назви голосні звуки і букви, якими вони позначені.
  - 7) Назви приголосні звуки і букви, що їх позначають.
  - 8) Полічи і запиши, скільки в слові звуків, скільки букв.

1. Прочитай. Спиши.

Листок прикріпився, неначе значок.
На голку пристроїв його їжачок.
Значок виставляє свої кольори:
Зелений зсередини, жовтий згори.

Богдана Бойко

2. Підкресли слова, в яких звуків більше, ніж букв.
3. Знайди у вірші слова з буквосполученнями *ьо*, *йо*. Наведи власні приклади слів з цими буквосполученнями.

ТЕКСТ

§ 1. Текст. Тема і головна думка тексту

29. 1. Прочитай.

Зайшов у трамвай старенький дідусь. Дідусь подякував хлопчикові й сів. Сашко схопився з місця. Їхали Сашко з мамою трамваєм.

2. Поміркуй, чи можна вважати цей запис текстом.
3. Перестав речення так, щоб вийшов текст. Добери заголовок. Запиши.
4. Пригадай з уроків російської мови, що ти знаєш про текст.

Пам'ятай!

Текст — це група речень, пов'язаних між собою за змістом. До тексту завжди можна дібрати заголовок.

Мовна скарбничка

З латинської мови слово *textum* (текст) перекладається як *тканина, зв'язок*.

30. Прочитай.

На уроці української мови третьокласники прочитали текст.

КРИНИЧКА

У лузі — криничка. Вона тут давно-давно. Хто її викопав — невідомо.

Над криничкою верба схилилася. На гілці глиняний кухлик висить.

Не минають люди кринички. Ось і Тетянка, Тарасик та Миколка ішли з лісу, гриби та ягоди несли. Притомилися, то й звернули до кринички. Верба подала їм кухлика, а криничка пригостила водицею. Чистою, прохолодною, на лугових травах настояною. Як напилися, де й утома поділася.

крини́ця

Усіх щедро напуває криничка: і трактористів, і пастухів, і перехожих. А води в ній не меншає.

Василь Чухліб

Вчителька Олена Петрівна запитала в дітей:

— Про що цей текст?

— Цей текст про Тетянку, Тарасика і Миколку,— відповів Андрійко.

— А я думаю, що цей текст про криничку,— сказала Оксанка.

Поміркуй, хто з дітей відповів правильно.

Зверни увагу!

Точна відповідь на запитання про що текст? дозволяє визначити його ТЕМУ.

— Яку основну думку хотів донести своїм читачам автор, коли писав цей твір? — запитала вчителька.

— Я думаю, що автор хотів передати, як приємно попити холодної води з кринички в літню спеку,— сказав Юрко.

— Я вважаю, що головна думка цього тексту передається словами: «Усіх щедро напуває криничка.

А води в ній не меншає». Це означає, що той, хто робить добро іншим, сам стає щасливішим,— сказав Ігор.

Чию думку поділяєш ти?

Пам'ятай!

Тема — це те, про що йдеться в тексті. Основна думка тексту — це головне, що хотів сказати автор.

31. 1. Прочитай.

Іду ліском. Дивлюся, чи не достигли на ліщині горішки. Глянув на стежку і побачив лисичку. Мордочка в неї гостра, хвіст довгий, пухнастий. Дивлюсь на неї, а вона — на мене, ще й носиком нюхає. Я їй кажу:

— Може, ти їсти хочеш, лисичко-сестричко? На тобі пиріжок.

Я тільки ступив до неї — вона плиг у кущі...

Ото тільки й бачили.

За Андрієм М'ястківським

2. Добери з поданих заголовків той, який найбільше підходить до цього тексту. Поясни свій вибір.

Лисичка

Хитра лисичка

Зустріч у лісі

3. Випиши з тексту речення, в якому описано лисичку.

32. 1. Прочитай.

Один маленький хлопчик грався. Мати говорить: не кричи, татко хворий. А хлопчик не послухав, розсердився, ще й погане, образливе слово матері сказав.

Заплакала мати від образи. Хлопчикові стало соромно, він і просить:

— Мамо, забудьте образливе слово. Простіть.

— Я прощаю, але не забуду,— говорить мати.— Легше ластівку в небі спіймати, ніж образу забути.

Василь Сухомлинський

2. Визнач тему тексту. Добери заголовок.

3. Випиши з тексту речення, яке містить основну думку.

33. Прочитай. Добери заголовок. Встав пропущені букви й апостроф. Спиши.

Прийшла Леся додому після уроків і вирішила допомогти матері. Дівчинка винесла смі..я, вимила посуд, почистила взу..я. О п..ятій годині повернулася мама. Вона похвалила дон..ку.

§ 2. Будова тексту. Абзац. План

34. **1.** Пригадай з уроків російської мови, з яких частин складається текст. Прочитай. Порівняй.

Російською:	Українською:
зачин	за́чин
основная часть	основна́ части́на
концовка	кінці́вка

2. Прочитай текст. Добери заголовок.

Стояв чудовий осінній день. Сергійко з татом працювали в саду.

Раптом хлопчик помітив біля старої розлогої яблуні **маленький пагонець**, який намагався пробитися до сонця. Сергійко вирішив йому допомогти. Він пересадив пагонець на нове місце.

Пройшли роки. Сергійко став дорослим. А маленький пагонець перетворився на красуню-яблуньку.

Словничок: пагонець — (рос.) росток.

3. Визнач частини тексту. Про що розповідається в зачині? Про що йдеться в основній частині?

4. Спиши кінцівку тексту.

5. Поясни вживання знаку м'якшення у виділених словах.

Пам'ятай!

Складний за змістом текст може ділитися на абзаци.

Абзац включає одне або кілька речень, зв'язаних між собою за змістом. Кожний абзац починається з нового рядка.

35. 1. Прочитай.

ЛЕБЕДІ

Одного разу я побачив на озері білих птахів. Це були лебеді. Моя бабуся сказала, що вони плавають тут уже понад два тижні. Їм сподобалося це місце.

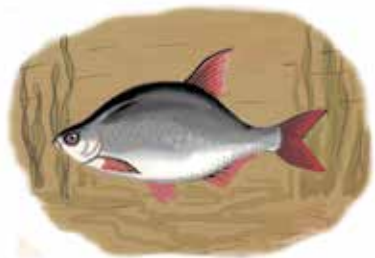
Тепер озеро — їхня домівка. Я зробив для птахів плаваючу годівничку. Насипав туди зерна, накришив хліба. Та лебеді довго не наважувалися наблизитись до неї. Але одного разу птах підплив і взяв хліб. Минали дні. Лебеді звикли до мене. Вони брали гостинці просто з рук.

2. Поділи текст на абзаци за поданим планом. Запиши.

План

1. Лебеді на озері.
2. Годівничка.
3. Уже звикли.

36. 1. Прочитай текст і запропонований план. Поміркуй, чи відповідає план тексту.

ЛЯЩ

Лящ живе в річках, озерах, водосховищах. Тримається на глибоких плесах з глинистим дном.

Довжина його тіла сягає 50–75 сантиметрів, маса — близько шести кілограмів.

Тіло довге, сплюснуте з боків. Голова мала. Спи-на темно-коричнева чи сірувата. Боки золотисто-коричневі. Плавці сірі.

Дорослі риби споживають личинок, комах, черв'яків, рачків, дрібних молюсків. (З журналу)

Словничок: плесо — спокійна, досить широка поверхня води (річки, ставу).

План

1. Де водиться окунь?
  2. Що він споживає?
  3. Який вигляд має окунь?
  4. Яка довжина його тіла, маса?
2. Зміни запропонований план так, щоб він відповідав тексту. Запиши його.
3. Розкажи про ляща за планом.

37.

1. Прочитай. Знайди зачин, основну частину і кінцівку тексту. Перестав частини так, щоб вийшов зв'язний текст.

Ой, яка красива квітка! Оля вже простягла руку, щоб зірвати її. Та раптом побачила на пелюстці краплинку роси. А в краплинці горить сонечко і блакитне небо.

Вранці Оля йшла до школи. Біля дороги вона побачила ромашку.

Задивилась Оля на краплинку роси й не зірвала квітку.

За Василем Сухомлинським

2. Добери заголовок. Запиши зв'язний текст.

38.

1. Прочитай.

ЖУРАВЛИК

Восени Юрко і Степанко знайшли в кущах ліщини журавля. У нього було поранене крило.

Хлопчики принесли журавлика додому. Вони цілу зиму лікували птаха, дбайливо доглядали за ним.

Словничок: дбайливо — виявляючи турботу.

2. Розглянь малюнки. Що на них зображено? Як, на твою думку, краще закінчити текст? Склади кінцівку за одним із малюнків.

3. Склади і запиши план до тексту. Перекажи текст за планом.

39. 1. Прочитай.

На уроці української мови діти переказували такий текст:

ДРУЗИ

Захворів одного разу Федько.

Після уроків до нього завітали Ігор і Максим. Однокласники принесли домашнє завдання. Вони допомогли Федькові розв'язати задачу. Потім хлопці розповіли про шкільне життя.

Хороші друзі у Федька. Завжди допомагають один одному у важку хвилину.

Данилко переказав текст так:

ДРУЗИ

Захворів одного разу Федько.

Після уроків до нього завітали друзі. Друзі принесли домашнє завдання. Друзі допомогли Федькові розв'язати задачу. Потім друзі розповіли про шкільне життя.

Хороші друзі у Федька. Завжди допомагають один одному у важку хвилину.

2. Визнач, які недоліки є в переказі Данилка.

3. Назви слова, які Данилко замінив словом *друзі*. Запиши їх.

40. 1. Прочитай. Виправ помилки, пов'язані з багаторазовим повторенням того самого слова. Запиши відредагований текст.

ХОРОБРИЙ ЗАЄЦЬ

Біг зайчик узліссям. Раптом **яструб** каменем упав на зайчика. Зайчик перекинувся набік і задніми ногами вдарив нападника. Яструб відпустив зайчика. А зайчик скочив на ноги і зник у гущавині.

Слова для довідки: на нього, сіренький, здобич.

2. Склади звукову модель виділеного слова.

41. Розглянь малюнок. За поданим зачином і кінцівкою склади текст.

Андрійко і Сашко йшли лісовою стежкою. Раптом вони побачили хатинку лісника.

Хлопці щиро подякували лісникові за гостинність.

42.

1. Прочитай текст. Добери заголовок.

Настала осінь. Лісові мешканці почали готуватися до зими.

Цілий день білочка носить горіхи, жолуді. Сушить і складає їх у своєму дуплі.

З такими запасами не страшна звірятку зима.

2. Визнач, який план найбільше відповідає змісту тексту. Запиши його.

План

1. Осінь.
2. Білчині клопоти.
3. Зима не страшна.

План

1. Осінь.
2. Звірі готуються до зими.
3. Зима не страшна.

3. Перекажи текст за планом. Запиши свій переказ.

§ 3. Типи текстів

43.

1. Пригадай з уроків російської мови, які типи текстів ти знаєш.

2. Прочитай. Запам'ятай.

Російською:

повествование

описание

рассуждение

Українською:

р^озповідь

о́пис

міркува́ння

ро́здум

3. Прочитай подані тексти.

ПРО ГАЛКУ, ЯКА ВМІЛА РОЗМОВЛЯТИ

Не раз чув я розповіді про галок, які вимовляють слова, як люди. Але сам таких ніколи не зустрічав. Та нещодавно трапилося й мені переконатися, що такі є.

Був я на ярмарку. І раптом чую, що якесь дівча кричить: «Тьотю! Тьотю! Я тут!» Що за люди, думаю, чому покинули дитину? А воно все кричить. Причому тільки ці слова: «Тьотю! Я тут!».

Іду туди. Аж бачу на стовпі галку, яка викрикує оті слова. І так чітко, ну просто як дівчатко років шести-семи.

Я вирішив, що вона вилетіла в когось із клітки. І позаздрив тому вчителеві, який навчив галку вимовляти ці слова.

За Володимиром Перепелюком

ГАЛКИ

Галки — дуже симпатичні пташки. Чорні, з сіреньким комірцем на шиї.

Самі вони порівняно невеликі, завбільшки як голуб, але дзьоби мають досить масивні, товсті, міцні. Ноги в них високі, розвинуті і такі чорні, ніби в чорних панчішках.

За Володимиром Перепелюком

ЧИЇ СКАРБИ?

У казках часто скарби знаходять у дуплах дерев. Мені здається, що тут не обійшлося без галок. Бо цим птахам страшенно подобаються різні блискучі речі. В їхніх гніздах завжди можна знайти шматочки люстерка, гудзики, сережки. Знаходили навіть годинники та золоті монети.

Може, саме звідси й пішли казки, в яких герої знаходять у старих дуплистих деревах золото.

За Володимиром Перепелюком

4. Знайди текст-опис.
5. Визнач, який з текстів є розповіддю. Перекажи його.
6. Спиши текст-міркування.
7. Знайди в бібліотеці книжку В. Перепелюка «Ось вони які...» та прочитай інші цікаві оповідання про птахів.

Пам'ятай!

Розповідь — це текст, який повідомляє про якісь події.

Опис — це текст, у якому описано предмет.

Міркування (роздум) — це текст, у якому щось доводять, пояснюють, обговорюють.

Словничок: скарби́ — (рос.) сокровища
доводять — (рос.) доказывают.

44. 1. Прочитай.

На уроці української мови дітям запропонували описати полуницю.

Сергійко й Оленка виконали завдання по-різному. У нашому саду розцвіла полуниця. Я кожного дня спостерігаю за нею. Нарешті з'явилися перші червоні ягідки. Я зібрала їх у кухлик і пригостила бабусю.

На столі лежать полуниці. Ось велика червона ягода. Вона схожа на маленьке яблучко. А ось ціла гілочка полуничок. У кожної ягідки червоне платтячко і зелений коміречць. Які вони гарні!

2. Визнач, хто з дітей правильно виконав завдання. Доведи свою думку.

45. 1. Розглянь малюнок. Прочитай. Доповни текст словами з довідки. Запиши.

Білочка — лісовий звір. У неї ... шубка, довгий ... хвіст. На вушках ... китички. Оченята в цієї тваринки чорні й ... . Вона невелика і дуже ... .

Слова для довідки: пухнастий, руда, чорні, спритна, блискучі.

2. Визнач тип тексту. Доведи свою думку.

46.

1. Прочитай. Визнач тип тексту.

Бабуся принесла з лісу й посадила під вікном тонку гілочку. Доглядала її, поливала. Вона прийнялася. Але першої весни не зацвіла. Тільки зеленіла.

Другої весни викинула білі китиці. Усі побачили, що це — калина.

За Борисом Харчуком

2. Добери заголовок. Спиши.
3. Підкресли слова, в яких звуків більше, ніж букв.

РЕЧЕННЯ

§ 4. Речення. Види речень за метою висловлювання

47.

Прочитай. Поділи текст на речення. Спиши.

Позолотила осінь берізку засяяло деревце в сонячних променях кожен берізкою милується та ось повіяв легенький вітерець закружляли золоті листочки і впали на землю.

48.

1. Прочитай.

Одного осіннього дня лелеки зібралися у вирій.

З дерев злітає

Вони довго кружляли над нашою хатою.

Іде холодний осінній

Птахи прощалися зі своєю домівкою.

2. Поміркуй, які рядки не є реченнями.
3. Випиши речення.

49. 1. Прочитай виразно речення.

Ми любимо природу.

Ти бережеш природу?

Люби і бережи природу рідного краю!

2. Пригадай з уроків російської мови, які бувають речення за метою висловлювання.

3. Прочитай. Запам'ятай.

Російською:	Українською:
повествовательные	розповідні
вопросительные	питальні
побудительные	спонукальні

Пам'ятай!

Речення, в якому про когось або про щось розповідають, є розповідним. У кінці розповідного речення ставлять крапку (.).

Речення, в якому про когось або про щось запитують, є питальним. У кінці питального речення ставлять знак питання (?).

Речення, в якому спонукають до дії (наказують, просять, закликають), є спонукальним. У кінці спонукального речення ставлять крапку (.) або знак оклику (!).

50. 1. Прочитай речення. Визнач, яким воно є за метою висловлювання.

Допомагайте взимку птахам.

2. Перебудуй подане речення в розповідне. Запиши.

51. 1. Прочитай. Добери заголовок. Спиши.

Сьогодні **Тарасик** і **Тетянка** були в лісі. Що вони там робили? Діти збирали жолуді. Найбільший жолудь вони посадили біля школи. Рости, дубочку!

2. Знайди в тексті питальне і спонукальне речення.

3. Поясни написання виділених слів.

52. 1. Прочитай. Зі слів кожного рядка склади речення. Запиши.

стрибнула, на, дерево, кішка, велике, швидко
поспішає, куди, вона

на, угледіла, пташку, розбійниця, гілці
а, помітив, кішку, і, горобчик, полетів

2. Підкресли питальне речення.

§ 5. Окличні речення. Звертання (Восклицательные предложения. Обращение)

53. 1. Прочитай речення. Скажи, якими вони є за метою висловлювання. Який знак треба поставити в кінці кожного речення?

Що роблять у школі учні
Увечері Сашко читає газети і книжки
Старанно виконуй домашні завдання

2. Спиши. Постав потрібні розділові знаки в кінці кожного речення. Який розділовий знак у тебе стоїть в останньому реченні? Поясни чому.

Пам'ятай!

В українській мові, як і в російській, залежно від інтонації речення можуть бути окличними (рос. восклицательными) або неокличними (рос. невосклицательными).

Якщо розповідні, питальні та спонукальні речення вимовляють з особливим почуттям (радість, сум, здивування, захоплення, страх тощо), то вони є окличними. У кінці окличного речення ставлять знак оклику.

Наприклад: Ось і випав перший сніг! (повідомлення із захопленням).

Невже ти не читав цієї книжки?! (запитання зі здивуванням).

Допомагайте старшим! (заклик).

- 54.** 1. Прочитай уголос кожне речення тричі: перший раз з розповідною інтонацією, другий — з питальною, третій — з окличною.

Цікавою була екскурсія до зоопарку.
Добре працювати гуртом.
Скоро зимові канікули.

2. Запиши окличні речення.

- 55.** 1. Прочитай. Скажи, яке це речення за метою висловлювання. Перебудуй його в спонукальне.

Діти збирають лікарські рослини.

2. Визнач, яке слово в спонукальному реченні називає тих, до кого звертаються. Пригадай з уроків російської мови, як називається таке слово.

Пам'ятай!

Російською:

обращение

Українською:

звертання

Звертання — це слово або сполучення слів, що називає того, до кого звертаються. Під час вимови звертання виділяють голосом, а на письмі — комою або знаком оклику. *Наприклад:*

Галинко, прочитай це оповідання.

Давай, Максиме, поставимо намет.

Любий друже! Шануй і бережи книжку.

56. Прочитай. Знайди звертання.

ЯК Я КАЖУ В СВОЄМУ САДУ

Калині кажу:

— Тітко Калино!

Горіхові кажу:

— Дядьку Горіше!

Нагідці кажу:

— Сестро Нагідко!

Барвінку кажу:

— Брате Барвінку!

А хризантемі:

— Панно!

Галина Кирпа

57. Прочитай. Знайди звертання. Спиши, вставляючи пропущені розділові знаки.

Бабусю я знову приїхав до тебе. Ким хочеш бути хлопчику в житті? Я принесла тобі домашнє за-

вдання Ярославе. Андрійку спасибі тобі за допомогу! Біжи швидше струмочку до річки.

спасибі

58.

1. Прочитай. Відгадай. Випиши окличні речення. Підкресли звертання.

У гайку кленовім,
у садку вишневім,
хто рясні обнови
роздає деревам?
— Одягай, кленочку,
золоту сорочку!
— Бери плаття, вишне,
кольорове, пишне!

Інна Кульська

2. Виділені слова поділи для переносу.

59.

1. Прочитай. Спиши. Підкресли звертання.

Білі мухи налетіли.
Все **подвір'я** стало біле.
Не злічити білих мух,
що летять, неначе пух.
— Галю, Петрику, Кіндрате,
годі, ледарі, вам спати! —
І побігли до санчат
Галя, Петрик і Кіндрат.

Максим Рильський

2. Склади звукову модель виділеного слова.

60. Запиши подані слова у формі звертання за зразком.

Петро —	Петре	Олена —	Олено	тато —	тату
Павло —		Оксана —		Андрійко —	
Марія —		Микола —		Василько —	
земля —		мама —		дідусь —	дідусю
Дмитро —		весна —		Олексій —	
Ігор —		білка —		край —	

61. 1. Прочитай. Склади речення з поданими звертаннями.

Любий тату, шановна Маріє Петрівно, дорога сестро, мій друже, бабусю рідненька, мила подруго.

2. Одне із складених речень запиши. Поясни вжиті в ньому розділові знаки.

62. 1. Прочитай. Поміркуй, що відповів дідусь на запитання хлопчика.

ДЛЯ ЧОГО КАЖУТЬ СПАСИБІ

Ішли лісом два мандрівники — дідусь і хлопчик. Було жарко, мандрівникам хотілося пити.

Нарешті вони прийшли до струмка. Тихо дзюрчала холодна вода. Мандрівники нахилилися, напилися. Дідусь сказав:

— Спасибі тобі, струмочку.

Хлопчик усміхнувся.

— Чому ти усміхаєшся, хлопче? — запитав дідусь.

— Навіщо ви, дідусю, сказали струмкові спасибі? Адже він не жива істота: не дізнається про вашу подяку, не почує ваших слів.

За Василем Сухомлинським

2. Випиши речення із звертаннями.
3. Знайди в тексті слово ввічливості. Які ще слова ввічливості ти знаєш?
4. Прочитай. Спиши. Не забувай вживати слова ввічливості у своєму мовленні.

Дякую, будь ласка, вибачте, до побачення, доброго ранку, на добраніч.

будь ласка

до побачення

на добраніч

- 63.** Розглянь малюнки. Озвуч їх. Використовуй звертання і слова ввічливості.

- 64.** 1. Прочитай. Подумай, які розділові знаки треба поставити в кінці кожного речення. Знайди речення із звертанням.

Стоять теплі осінні дні Діти гуляють у лісі Як приємно повіває вітерець А скільки пташок сидить на дереві Чого це вони докупи злетілися Птахи зібралися летіти у вирій До побачення пернаті друзі

2. Добери заголовок. Спиши, ставлячи потрібні розділові знаки.

65.

1. Прочитай. Слова, подані в дужках, постав у формі звертання. Запиши.

В джерелах слова — души криниця.
А рідна мова — як чарівниця.
Звертання щире, душевне, щедре —
Василю, (Павло), (Іван), (Петро)!
І так сердечно, і так ласкаво —
Наталю, Лесю, а чи (Любава)!
А найсвятіше душа приємле —
моя **Україно**, кохана (земля),
ти, сивий **Дніпре**, і ти, (Дунай),—
миліших серцю звертань не знаю.

Дмитро Білоус

2. Підкресли звертання.
3. Поясни вживання великої букви у виділених словах.

§ 6. Члени речення.

Головні та другорядні члени речення
(Члены предложения.
Главные и второстепенные
члены предложения)

66.

1. Прочитай речення. Побудуй його схему.

Вранці учні зібралися на шкільному подвір'ї.

2. Скороти речення відповідно до поданих схем:

_____ — _____ — _____ .
_____ — _____ .
_____ — _____ .

3. Запиши речення, яке відповідає останній схемі. Назви слово, яке означає, про кого йдеться в реченні. Постав до нього питання. Підкресли це слово однією рисою. На яке питання відповідає друге слово в реченні? Підкресли це слово двома рисками.

Підкреслені слова — це **головні члени речення** **підмет** (рос. подлежащее) і **присудок** (рос. сказуемое).

Пам'ятай!

Підмет і присудок — це граматична основа речення.

Підмет — це головний член речення, який вказує, про кого або про що йдеться в реченні, і відповідає на питання *хто?* або *що?*

Присудок — це головний член речення, який вказує на те, що говориться про підмет, і відповідає на питання *що робить?* *що зробить?* *що робив?* та інші.

67. 1. Прочитай. Спиши.

Сонце заходить.
Гори чорніють.
Пташечка тихне.
Поле німіє.

Тарас Шевченко

2. Підкресли в кожному реченні головні члени: підмет — однією рисою, присудок — двома.
3. У якому реченні підмет відповідає на питання *хто?*

68. 1. Спиши речення.

Дівчинка співає.

2. Пошир подане речення за схемами:

_____ .
_____ .
_____ .

3. Запиши речення, яке відповідає останній схемі. Визнач у ньому підмет і присудок. Пригадай з уроків російської мови, як називаються інші члени речення.

Пам'ятай!

Російською:	Українською:	Умовні позначення:
Главные члены предложения: подлежащее сказуемое	Головні члени речення: підмет присудок	_____ =====
Второстепенные члены предложения	Другорядні члени речення	_____

69. 1. Прочитай. Переклади українською мовою. Запиши.

Галя пошла в лес. Жучка побежала за ней. В лесу Галя заблудилась. Девочка долго искала дорогу. Жучка вывела Галю из лесу.

2. У кожному реченні визнач головні члени, підкресли їх.

- 70.** 1. Прочитай. Користуючись питаннями, доповни речення словами з довідки.

Біля великого озера в лісі стоїть **дерев'яний** (що?) ... . У ньому живе (хто?) ... . Його дідусь працює лісником. Тато і мама хлопчика також (що роблять?) ... ліс. (Який?) ... Василько завжди допомагає дорослим.

За Володимиром Перепелюком

Слова для довідки: доглядають, Василько, будинок, маленький.

2. У перших двох реченнях підкресли підмет і присудок.
3. Виділене слово поділи для переносу.

71.

1. Прочитай. Виправ плутанку: у 1 і 2 реченнях поміняй місцями підмети, у 3 і 4 реченнях — присудки.

Окунці печуться в пічці.
Пиріжки пірнають в річці.
В полі бджоли зацвіли.
Ніжно вишні загули.

Тетяна Лисенко

2. Запиши виправлений текст. У кожному реченні підкресли головні члени.

СЛОВО. ЗНАЧЕННЯ СЛОВА

§ 7. Багатозначність слів.

Пряме і переносне значення слова
(Многозначність слів.

Прямое и переносное значение слова)

72.

1. Прочитай слова. Розглянь малюнки.

м'яч
ручка
вушко
телевізор

2. Визнач, які з поданих слів мають одне значення. Які слова мають кілька значень?

Пам'ятай!

В українській мові, як і в російській, слова можуть мати одне або кілька значень.

Слова, що мають кілька значень, називаються багатозначними (рос. *многозначными*).

3. З одним із багатозначних слів (на вибір) склади речення.

73. 1. Прочитай. Спиши.

Був **місяць** липень. Над містом стояла літня ніч. Високо серед неба висів ясний **місяць**. Місто заснуло.

За Іваном Нечуй-Левицьким

2. Поясни значення виділених слів.

Пам'ятай!

В українській мові, як і в російській, багато-значні слова можуть вживатися у прямому і переносному значенні. *Наприклад:*

кам'яний будинок (пряме значення) — будинок, зроблений з каменю;

кам'яне обличчя (переносне значення) — обличчя застигле, непорушне, без усякого виразу.

- 74.** 1. Прочитай речення. Визнач, у якому значенні (прямому чи переносному) у виділених словосполученнях вжито слова *золоті, золота, золотий, золоте*.

У моєї бабусі **золоті руки**. Навколо панувала **золота осінь**. Татові подарували **золотий годинник**. Оленка розчісує своє **золоте волосся**. Під час розкопок археологи знайшли **золоті монети**. **Золотий промінчик** сонця зазирнув у вікно. Сестра наділа **золоті сережки**. На столі лежав **золотий перстень**.

2. Запиши виділені словосполучення у два стовпчики: в перший — зі словами, вжитими в прямому значенні, в другий — зі словами, вжитими в переносному значенні.

- 75.** 1. Прочитай. Знайди речення, в якому слово *кличе* вжито в прямому значенні.

КЛИЧЕ МАТУСЯ

Кличе весна у поле.

Кличе дорога до гаю...

Кличе дзвінок до школи.

А я назад повертаю,—

Кличуть до себе гори.

кличе матуся додому.

Кличе далеке море.

Микола Сингаївський

2. Випиши речення, в яких слово *кличе* вжито в переносному значенні. Підкресли в них підмет і присудок.

- 76.** 1. Прочитай. Із поданих слів утвори словосполучення. Поясни значення кожного з них.

	сон	совість	літо
солодкий	сік	чиста сорочка	сухе листя
	голос	кімната	повітря

2. Запиши словосполучення, в яких слова вжито в прямому значенні.
3. З двома словосполученнями (на вибір) склади речення.

- 77.** 1. Прочитай. Спиши.

ПШЕНИЧНЕ МОРЕ

Підкрутив дідусь Кузьма
Вуса довгі й пишні:
— Кажеш, моря в нас нема?
Як же? А пшеничне!

Вадим Скомаровський

2. Поясни, як ти розумієш назву вірша. Поміркуй, у прямому чи переносному значенні вжито слово *пшеничне*.
3. Розглянь малюнки. Утвори словосполучення із словом *пшеничний*. Які з них вжито в прямому значенні, а які — в переносному? Запиши словосполучення в прямому значенні.

§ 8. Слова, які звучать і пишуться однаково

78.

1. Прочитай.

Запитав мене моряк,
чи боюсь я качки...
Я на дядька моряка
гордо так дивлюся:
— Та я навіть гусака
зовсім не боюся.

Анатолій Качан

2. Поміркуй, чи правильно зрозумів хлопчик запитання моряка. Яку качку мав на увазі моряк? Про яку качку подумав хлопчик? Звернись до тлумачного словничка.

Тлумачний словничок:

Качка¹ — водоплавний свійський і дикий птах.

Качка² — те саме, що хитавіця (гойдання на хвилях).

Мовна скарбничка

В українській мові є слова, які звучать і пишуться однаково, але мають зовсім різне значення. Значення цих слів можна зрозуміти тільки в сполученні з іншими словами.

79.

1. Прочитай речення. Спиши. Підкресли підмет і присудок.

Їжачиха сину шила чобітки без голки й шила.

Ігор Січовик

2. Знайди в реченні слова, які звучать і пишуться однаково. Поясни їх значення.

- 80.** 1. Прочитай. Знайди слова, які звучать і пишуться однаково.

В горах пісня луна.   стоголоса луна
І, як пташка мала,   її ввись підняла.

Ольга Коваленко

2. Переклади російською мовою сполучення слів. Запиши.

пісня луна —
стоголоса луна —

луна → рос. эхо
          → рос. звучит

3. Прочитай. Переклади українською і запиши.

В небе светит луна.

Зверни увагу!

В українській і російській мовах є слова однакові або близькі за звучанням, але різні за значенням. Правильно вживай їх у мовленні.

4. Прочитай речення попарно російською і українською мовами. Зверни увагу на значення виділених слів.

Російською:

1. У Наташи правильная **речь** (укр. мовлення).
2. Каникулы начнутся через **неделю** (укр. тиж-день).
3. Мы живём в большом **городе** (укр. місті).
4. Убирай своё рабочее **место** (укр. місце).

Українською:

1. Золотий годинник — цінна **рiч** (рос. вещь).
2. Сьогодні вихідний день — **неділя** (рос. воскресенье).
3. Овочі ростуть на **го-роді** (рос. на огороде).
4. Київ — красиве **місто** (рос. город).

5. Випиши з таблиці речення, записані українською мовою.

81. 1. Прочитай. Спиши.

Мокрі айстри та майори
Посміхаються бадьоро.
І горобчик вже намок,
І дерева і тинок.

Людмила Левченко

айстри

2. Визнач, в якому значенні вжито у вірші слово *майори*. Звернись до тлумачного словничка.

Тлумачний словничок:

Майор — офіцерське звання в армії, а також особа, що має це звання.

Майори — трав'яниста рослина з квітками переважно червоного та жовтого кольорів.

3. Поміркуй, у прямому чи переносному значенні вжито слово *посміхаються*.
4. Виділені слова поділи для переносу.

82.

1. Прочитай. Спиши. Знайди слова, які звучать і пишуться однаково. Поясни, що означає кожне з них.

СРІБНИЙ МІСЯЦЬ

Жабка мила накупила,
довго **місяць** милом мила.
Жовтий місяць срібним став,
посріблів дрімотний став.

Ліна Біленька

2. Склади звукову модель виділеного слова.

§ 9. Слова, близькі за значенням (синоніми)

83.

1. Прочитай.

На уроці української мови вчителька прочитала учням веселе оповідання. Діти почали дружно **сміятися**. Денис став голосно **реготати**, Оленка тихенько **хихикати**, а Петрик **гиготіти**.

2. Випиши виділені слова. Поясни їх значення.

Пам'ятай!

В українській мові, як і в російській, є слова, близькі за значенням (синоніми).

Вживання синонімів дозволяє уникнути повторення того самого слова і робить мовлення більш виразним, яскравішим.

84.

1. Прочитай. Знайди у вірші та випиши синоніми до слова *метелиця*.

ГАРНІ ДОНІ У ЗИМИ

Я, Зима, до вас в гості приїхала,
А зі мною дочка моя Віхола.
Знайте, є в мене донечка друга —
На санчатах вмостилася Хуга.
Сніг лижнею веселою стелиться —
Доганя мене доня Хурделиця.
А за нею четверта дитина,
Донька славна моя Хуртовина.
Із вітрами змагається, з силою дмуха
І сміється пустунка моя Завірюха.

Засніжені в шостої дівчинки вії,
Обтрушує їх чепурненька Завія.
Ловить білі сніжинки дитя Заметіль.
Онде білі хмаринки... Ми родом звідтіль.

Богдана Бойко

2. З одним зі слів-синонімів склади і запиши речення.

85. 1. Прочитай. Поміркуй, чи всі слова у стовпчиках є синонімами. Вилучи зайві слова. Запиши синоніми.

учитель	червоний	говорити
педагог	багряний	розмовляти
школяр	рожевий	казати
викладач	веселий	балакати
репетитор	рум'яний	танцювати

2. Перевір себе за словником синонімів.
3. Виділене слово поділи для переносу.
4. З двома словами (на вибір) склади речення.

86. 1. Прочитай синоніми.

Іде, суне, плентається, крокує, прямує, шкандибає.

2. Доповни речення найбільш влучним словом з ряду синонімів. Запиши.

За старою ведмедицею втомлено ... ведмежа.

Аж ось прямо на нас ... вовк, такий страшенний та здоровенний.

Мар'янка ... до школи.

Попереду мене ... військовий.

87. 1. Прочитай.

З далекого моря занесло хмарину:
То вітром її підганяло у спину.
Стомилась, заплакала хмаронька та
І сльози свої пролила на жита.

Марія Познанська

2. До поданого сполучення слів добери з тексту синоніми. Запиши.

Умилася сльозами —

88. Прочитай. До поданих словосполучень добери синоніми з довідки. Запиши.

тримати язик за зубами —

плутатися під ногами —

надути губи —

повісити носа —

Слова для довідки: заважати, сумувати, мовчати, образитися.

89.

1. Прочитай, добираючи з дужок потрібні за змістом слова. Запиши утворений текст.

Був ... (ясний, прозорий, сонячний) день. Діти ... (подались, пішли, помандрували) в ліс по гриби. Під кущем вони ... (розшукали, знайшли, надибали) їжачка. Юрко ... (поклав, помістив) їжачка в кошик і ... (приніс, притяг) додому. Наталка ... (хлюпнула, налила, націдила) в тарілочку молока. Їжачок понюхав і почав ... (їсти, споживати, ковтати).

2. У другому реченні підкресли підмет і присудок.

§ 10. Слова, протилежні за значенням (антоніми) (Слова, противоположные по значению (антонимы))

90.

1. Прочитай. Спиши. Виділене слово поділи для переносу.

Оленка велика
й Оленка маленька
ходили до лісу
збирати **опеньки**.

Анатолій Костецький

2. Підкресли слова, протилежні за значенням. Пригадай з уроків російської мови, як називаються такі слова.

Пам'ятай!

В українській мові, як і в російській, є слова, протилежні за значенням (антоніми).

91.

1. Склади і запиши прислів'я. Поясни, як ти їх розумієш.

Нових друзів наживай,
Праця чоловіка годує,
Краще на годину раніше,

ніж на хвилину пізніше.
а старих не забувай.
а лінь марнує.

2. Підкресли антоніми.

92.

1. Відгадай загадки. Запиши парами слова-антоніми.

Я антонім слова *літо*,
В мене тепла біла свита,
Хоч мороз люблю сама:
Адже звать мене ... .

Слову *шум* антонім я.
Знаєш ти моє ім'я?
Для спочинку наймиліша.
Здогадався, хто я? ...

2. Прочитай слова в стовпчиках. Добери до них антоніми. Запиши.

вузький	близько
працьовитий	легко
гарячий	холодно
гострий	низько

3. Перевір себе за словником.
4. З двома словами (на вибір) склади речення.

- 93.** 1. Прочитай текст. Заміни виділені слова антонімами. За потреби звернись до довідки.

ЖУРАВЛІ

Восени журавлі **відлітають** у вирій. **Сумно** звучать їхні голоси. Журавлі **прощаються** з рідною домівкою. Тому й називають цих птахів **журавлями**.

Слова для довідки: весело, навесні, веселиками, повертаються, вітаються, з вирію.

2. Запиши текст з новим заголовком «Журавлі-веселики».

- 94.** 1. Прочитай словосполучення. До виділених слів добери з довідки антоніми. Запиши словосполучення парами.

старий дуб —
старий портфель —
добра людина —

добра каша —

чисте небо —

чисте обличчя —

Слова для довідки: зла, несмачна; новий, молодий; брудне, хмарне.

- З двома словосполученнями (на вибір) склади речення.
- Поділи для переносу слово *обличчя*.

БУДОВА СЛОВА (СОСТАВ СЛОВА)

§ 11. Споріднені слова. Корінь слова (Родственные слова. Корень слова)

95.

1. Прочитай.

Літо, літечко. Улітку
Пливе лебідь і лебідка.

Варвара Гринько

- Випиши виділені слова. Пригадай з уроків російської мови, як називають такі слова.
- Прочитай. Запам'ятай!

Російською:

родственные слова
однокоренные слова

Українською:

споріднені слова
спільнокореневі слова

- Знайди у вірші інші спільнокореневі слова. Випиши їх. Виділи корінь.

Пам'ятай!

Корінь — це спільна частина споріднених слів. Наприклад: мороз, морозний, заморозити.

96. 1. Прочитай.

Йшли якось стежкою гусак, гуска і гусенята. А назустріч повзла гусениця.

— Ви хто такі? — запитала гусениця.

— Я гусак, це — гуска, а то — наші гусенята,— ввічливо відповів гусак.

— А ти хто?

— А я ваша тітка,— похвалилася гусениця. Гуси ображено заґелґотіли.

Сергій Іванов

2. Поміркуй, чому образилися гуси.

3. Випиши з тексту споріднені слова. Виділи корінь.

Пам'ятай!

У споріднених словах корінь має спільне значення.

97. 1. Прочитай. Поміркуй, чи є спорідненими слова першого і другого стовпчиків.

малий

малювати

маленький

маляр

малюк

малюнок

2. Прочитай. У кожному із стовпчиків знайди «зайве» слово. Запиши споріднені слова. Виділи корінь.

сова

вода

син

совеня

підводний

синок

совок

водичка

синій

совиний

водій

синочок

- 98. 1.** До поданих слів добери спільнокореневі так, щоб вони відповідали на поставлені питання. Запиши.

що?

який?

що робити?

Зразок: зелень

зелений

зеленіти

...

мальовничий

...

...

...

морозити

чистота

...

...

- 2.** Назви слова, які означають дії предметів.

- 99. 1.** Прочитай. Спиши, добираючи з дужок найбільш влучне слово.

У лісі є озеро. Ще не ... (хурделить, мете сніг), а озеро замерзло.

На берег ... (вийшов, вискочив, виліз) гривастий лось. Спустився він до озера. Вдарив копитом і ... (пробив, прорубав) ополонку. На цей стук із лісу вийшла лосиха з лосеням. Лось поступився. Спочатку воду ... (пило, смоктало) лосеня, потім лосиха. ... (Старий, древній) лось напився останнім.

За Борисом Харчуком

- 2.** Випиши з тексту споріднені слова. Виділи в них корінь.

100.

- 1.** Прочитай. Спиши.

Будинок білий біля річки з балконами на кожен бік будують братик і сестричка, бо в них і батько будівник.

Наталя Забіла

- 2.** Випиши спільнокореневі слова. Познач у них корінь.
3. До виділеного слова добери антонім.

§ 12. Основа і закінчення слова (Основа и окончание слова)

101.

1. Прочитай прислів'я. Поясни, як ти їх розумієш.

Книга — твій друг, без неї як без рук.
У домі без книги, як без вікон, темно.
Книгу прочитав — розумнішим став.
З книгою жити — з добром дружити.

2. Простеж, яке слово повторюється в прислів'ях. Випиши різні форми цього слова. У кожній з форм познач змінну частину.
3. Пригадай з уроків російської мови, як називається змінна частина слова.
4. Прочитай. Запам'ятай!

Російською:
окончание

Українською:
закінчення

Пам'ятай!

Закінчення — це змінна частина слова, яка слугує для зв'язку слів у реченні.

102. 1. Прочитай. Поміркуй, чи можна вважати набори поданих слів реченнями.

За селом розкинулись безмежні поле
Над пшеничним поле
літають жайворонки
Комбайни працюють на
житньому поле
Поблизу поле зупинилася
вантажівка

2. Зміни виділені слова так, щоб утворилися речення. Запиши. Познач закінчення в змінених словах.

комба́йн

комба́йне́р

Пам'ятай!

За допомогою закінчень утворюють різні форми одного слова.

слива

біла

кличе

сливи

білий

кличеш

сливою

біле

кличуть

сливи

білі

кличемо

Частина слова без закінчення — це основа.

слива

біла

кличе

Зверни увагу!

В українській мові, як і в російській, є багато слів, які мають нульове закінчення.

Наприклад: дім, буквар, літак.

103. 1. Прочитай. Спиши. Визнач у словах закінчення й основу.

дід

ріжу

чистий

сонце

діда

ріжеш

чисті

сонця

дідові

ріже

чистим

сонцю

дідом

ріжуть

чистого

сонцем

2. З одним із поданих слів (на вибір) склади речення.

Зверни увагу! Розрізняй форми одного слова і спільнокореневі слова.

ВЕРБА

форми слова:

верби
вербою
вербі

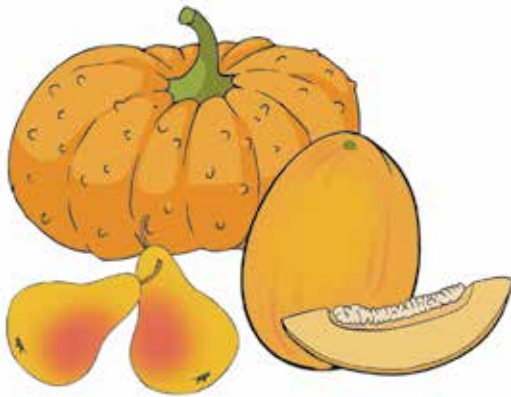
спільнокореневі слова:

вербичка
вербовий
вербиченька

- 104.** 1. Прочитай вірші. Визнач, у якому з них подано спільнокореневі слова, а в якому — форми одного слова.

В жовтні жовте сонце гріє
Так, що все навкруг жовтіє.

Ганна Черінь

Жовтий гарбуз,
Жовта диня,
В жовтій хустці
Господиня,
Жовту грушку заїдає,
Жовті дині вибирає.

Марія Завадівська

2. Випиши з вірша слова у два стовпчики: у перший — спільнокореневі, у другий — форми одного слова. У словах другого стовпчика визнач закінчення й основу.

- 105.** 1. До поданих слів добери з довідки спільнокореневі. Запиши за зразком. Познач корінь.

Казка, сад, коса.

Зразок. Казка — приказка, ...

Слова для довідки: приказка, садити, косою, садівник, косити, казочка, садом, косар, казку, садочок.

2. Які слова не були виписані? Поясни чому.

106.

1. Відгадай загадки.

Під дубочком народився,
парасолькою накрився,
може б, з лісу пострибав,
якби другу ногу мав.

Летіла птиця по синьому небу,
розпустила крила і сонце закрила.

Прийшла до нас бабуся
У білому кожусі,
Повсюди все причепурила,
Пухнастим снігом
землю вкрила.

Вгадайте, діти, хто вона —
Ота бабуся чепурна.

Ганна Зралко

2. Добери спільнокореневі слова до слів-відгадок. Запиши. Виділи корінь.

§ 13. Частини основи

107.

1. Прочитай. Спиши.

Добрий, предобрий, добріший, найдобріший.

2. Познач у цих словах закінчення й основу, виділи корінь.

3. Пригадай з уроків російської мови, з яких частин може складатися основа.

4. Прочитай. Запам'ятай.

Російською:	Українською:
части основи:	частини основи:
корень	ко́рінь
приставка	пре́фікс
суффікс	су́фікс

Пам'ятай!

Префікс — це частина слова, що стоїть перед коренем. За допомогою префіксів утворюються нові слова. *Наприклад:* хід — вхід, вихід, перехід.

Суфікс — це частина слова, що стоїть після кореня. За допомогою суфіксів утворюються нові слова. *Наприклад:* сад — садок, садочок.

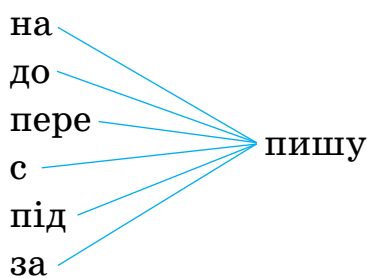
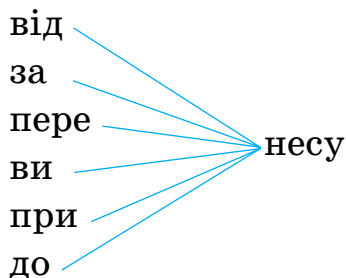
- 108. 1.** Прочитай. Від поданих слів утвори спільнокореневі за допомогою суфіксів *-ок, -очок*. Запиши за зразком.

Ліс, клен, голос, дзвін, став, син.

Зразок. Ліс — лісок, лісочок.

2. Побудуй звукову модель виділеного слова.

- 109. 1.** Від поданих слів за допомогою префіксів утвори спільнокореневі слова. Запиши. Познач префікси.

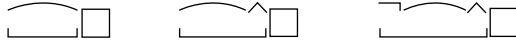

2. З двома словами (на вибір) склади і запиши речення.

110. 1. Прочитай.

морозний, мороз, заморозок
промовець, мовний, мова
море, морський, приморський

2. Запиши подані слова в три стовпчики відповідно до схем:

Зразок: ГОЛОС□, ГОЛОСОК□, ПРИГОЛОСНИЙ□

3. Пригадай з уроків російської мови порядок розбору слів за будовою.

Порядок розбору слів за будовою

1. Зміни слово за питаннями і визнач закінчення.
2. Виділи основу слова.
3. Добери до слова два-три споріднених і визнач корінь.
4. Визнач префікс (якщо є).
5. Визнач суфікс (якщо є).

111. 1. Прочитай. Добери заголовок. Спиши.

Ранок був студений. Зелену траву і віти дерев укрила біла паморозь. Викотилося з-за обрію сонце. Паморозь **замерехтіла**, заіскрилась веселково. Ми не могли намилуватися красою осіннього морозного ранку. На деревах тремтіли листочки. Землю вкривав золотий листяний килим.

За Гнатом Майстренком

Словничок: обрій — (рос.) горизонт
паморозь — (рос.) изморозь.

2. Випиши з тексту спільнокореневі слова. Розбери їх за будовою.
3. Знайди в тексті синонім до виділеного слова. Запиши слова-синоніми. Познач у них префікси.

112.

1. Прочитай. Відгадай. Запиши слова-відгадки. Розбери їх за будовою.

1. Мій префікс заховався в слові *політ*, а корінь — у слові *сади*, суфікс — у слові *мишка*, закінчення — в слові *коса*.

2. Префікс мій знайдеш у слові *підніс*, корінь — у слові *вода*, суфікс — у слові *грибний*, закінчення — в слові *білий*.

3. Мій корінь у слові *квітень*, суфікс — у слові *казочка*, закінчення — у слові *зірка*.

2. З одним словом (на вибір) склади і запиши речення.

§ 14. Чергування приголосних і голосних звуків у коренях слів (Чередование согласных и гласных звуков в корнях слов)

113.

1. Прочитай.

З неба падають **сніжинки**
На дерева, на будинки,
На майдани, на садки,
На ялинки, на дубки.
Мов пухнаста ковдра, ліг
Скрізь на землю білий **сніг**.

Наталя Забіла

2. Випиши виділені слова. Поміркуй, чи є ці слова спорідненими. Познач корінь. Назви звуки, які чергуються в корені.

114. 1. Прочитай. Назви звуки, які чергуються в коренях.

Форми слова:		Споріднені слова:
луг — у лузі		луг — лужок
берег — на березі	[г] — [з'] — [ж]	берег — бережок
друг — друзі		друг — дружний
рука — у руці		рука — ручка
урок — на уроці	[к] — [ц'] — [ч]	урок — позаурочний
яблуко — на яблуці		яблуко — яблучний
вухо — у вусі		вухо — вушко
муха — на мусі	[х] — [с'] — [ш]	муха — мушка
горох — у горосі		горох — горошина

2. Запиши за зразком. Підкресли букви, що позначають приголосні звуки, які чергуються в коренях.

Зразок. Луг — у лузі, лужок.

Зверни увагу!

В українській мові в спільнокореневих словах та у формах одного слова може відбуватися чергування (рос. чередование) звуків:

[г] — [з'] — [ж],
[к] — [ц'] — [ч],
[х] — [с'] — [ш].

115. 1. Прочитай. Спиши, змінюючи слова, що в дужках, відповідно до змісту речень.

Влітку я відпочивав на (берег) Дніпра. У (ріка) ми ловили лящиків і окунців. Сонце, повітря і вода — наші найкращі (друг).

2. Підкресли букви, що позначають звуки, які чергуються.

- 116.** 1. Прочитай пари спільнокоренових слів. Спиши, вставляючи пропущені букви.

Ріг — рі..ок, рік — новорі..ний, черепаха — черепа..ка, друг — дру..ити, мураха — мура..ник, око — о..енята, крига — кри..аний, пиріг — пирі..ки, звук — зву..ати, дорога — придоро..ній.

2. Виділи корінь. Підкресли букви, що позначають звуки, які чергуються.
3. У кожному слові визнач наголос.

117.

1. Прочитай. Добери заголовок. Спиши.

Зранку йшов сніг. Після уроків діти бігали по свіжому сніжку. Тарасик і Сашко впряглися в санки. Вони везуть Марійку. Дівчинка вправно керує упряжкою. Скрізь чути сміх. На обличчях дітей сяють усмішки.

2. Випиши парами виділені спільнокореневі слова. Познач корінь. Підкресли букви, що позначають приголосні звуки, які чергуються в коренях.

118.

1. Прочитай. Спиши.

Віє вітер з-під **воріт**,
У **воротях** сірий **кіт**,
Вітер сірому **котові**
Чеше вусики шовкові.

Максим Рильський

2. Випиши парами виділені слова. Поміркуй, це споріднені слова чи форми одного слова. Познач корінь. Назви голосні звуки, які змінилися в коренях. Підкресли букви, які позначають звуки, що чергуються.

- 119.** Прочитай слова. Простеж за зміною голосних звуків у коренях слів.

[o] — [i]	[e] — [i]
<i>Форми слова:</i>	
боби — біб	пéчі — піч
столи — стіл	речі — річ
коні — кінь	ведмеді — ведмідь
табори — табір	лебеді — лебідь
<i>Споріднені слова:</i>	
гора — гірка	село — сільський
солити — сіль	паперóвий — папір
возити — віз	везті́ — візні́к
коза — кізочка	восени — осінній

Зверни увагу!

В українській мові у спільнокореневих словах та у формах одного слова може відбуватися чергування голосних звуків:

[o] — [i], [e] — [i].

- 120. 1.** Прочитай. Спиши пари спільнокореневих слів, вставляючи пропущені букви.

Дім — д..машні́й, возик — в..зочок, піч — на-п..кти, стіл — ст..ловий, кіт — к..тик, щока — щ..чка, сіль — с..лоний, школа — дошк..льний, восени — ос..нній.

- 2.** Виділи корінь. Підкресли букви, які позначають голосні звуки, що чергуються в коренях слів.

- 121.** 1. Прочитай прислів'я. Поясни, як ти їх розумієш. Постав слова, подані в дужках, у потрібній формі. Запиши.

Хочеш їсти калачі — не сиди на (піч). Не спитавши (бід), не лізь у воду. Частуєш гостя, нагодуй і його (кінь). (Коти) їв би рибу, та лап не хоче мочити.

Словничок: частувати — пригощати.

2. Підкресли букви, які позначають голосні звуки, що чергуються в коренях слів.

- 122.** 1. Прочитай. Добери заголовок. Спиши, вставляючи пропущені букви.

Я часто буваю в бібліоте..і. Там так багато цікавих кни..ок! Цього разу я вибрав кни..у загадок. Прочитав одну загадку і відразу її відгадав. У ній розповідається про діда, який сидить у кожусі та гріється біля п..чі. Завтра загадаю її своїм шк..льним дру..ям. Чи впізнають вони к..та?

2. Випиши виділені слова. Зміни їх або добери до них споріднені так, щоб відбулося чергування звуків у коренях.
3. Знайди в тексті та прочитай питальне й окличне речення.
4. Розбери за будовою слово *загадка*.

- 123.** 1. Прочитай.

СПОРІДНЕНІ СЛОВА

Споріднені слова вивчали

І всі у класі помічали:

— Їх добирають неважко.

Двір, дворище, дворняжка...

А вдома ввечері хвалилась
Своїй бабусі внучка:
— Я слів споріднених навчилась!..
Двір, дворик, наша Жучка...

Василь Шаройко

2. Випиши з вірша споріднені слова. Виділи в них корінь. Підкресли букви, які позначають голосні звуки, що чергуються. З одним із вписаних слів (на вибір) склади і запиши речення.
3. Знайди у вірші змінену форму виділеного слова. Назви звуки, які чергуються в корені.

§ 15. Вимова і правопис слів

з ненаголошеними голосними в коренях.

Ненаголошені [е], [и], які можна перевірити наголосом

124.

1. Прочитай. Зверни увагу на вимову виділених слів.

1. Наше село розкинулося на пагорбі. Українські села дуже мальовничі. 2. Садовий вишневий коло хати. На деревах дозріли вишні.

2. Випиши парами виділені слова. Познач у них корінь, постав наголос.
3. Зроби висновок, як в українській мові вимовляють наголошені та ненаголошені голосні [е], [и].

Зверни увагу!

Наголошені звуки [е], [и] вимовляються у словах чітко. Ненаголошений звук [е] у вимові наближається до [и]. Ненаголошений звук [и] у вимові наближається до [е].

125. 1. Прочитай слова парами. Стеж за вимовою.

Зёрна — зерно́
зіми — зима́
вёсни — весна́
кри́ла — крило́
плéчі — плече́
вёсла — весло́
гриб — гриби́
вечі́р — вечори́

дим — димóк
лев — леви́ця
ти́хий — тихе́нько
зе́млі — земля́нка
степ — степови́й
кри́га — крижані́й
центр — центра́льний
си́ній — сине́нька

2. Визнач, у якому стовпчику подано споріднені слова, а в якому — форми того самого слова.

126. 1. Прочитай.

ЯКУ ПИСАТИ ЛІТЕРУ Е ЧИ И?

Все важливе в нашій мові,
Ось, приміром, річ така:
Е чи И писати в слові —
Часто сумнів виника:
сЕло чи сИло?
Якщо ясно, то не дуже —
Щоб уникнуть зайвих мук,
Ти під наголос, мій друже,
Зразу став сумнівний звук:
селó — сéла.
Звук виразно зазвучить —
Як писать, тебе навчить.

Дмитро Білоус

2. Пригадай з уроків російської мови, як перевіряють написання ненаголошених голосних у коренях слів.

Пам'ятай!

Під час письма слова з ненаголошеними [е], [и] треба перевіряти наголосом. Щоб знати, яку букву (е чи и) писати в ненаголошеному складі кореня, треба змінити слово або дібрати до нього спільнокореневе так, щоб ненаголошений голосний став наголошеним.

Наприклад: грибі — гриб, кленовий — клен.

127. 1. Запиши групи споріднених слів. Виділи корінь, постав наголос.

Вечір, вечірній, вечоріти
глибокий, глибочінь, глибоко
диміти, дим, димар, димок, димовий
зима, зимовий, зимонька, зимувати
лисиця, лисеня, лис, лисичка
земля, земляний, підземний, земелька

2. У кожній групі слів підкресли перевірне слово.

Запам'ятай!

Називай правильно.

Російською:

проверочное слово

Українською:

перевірне слово

3. Поміркуй, які слова є перевірними до поданих.

веселитися
↙ ↘
весело   веселий

зеленіти
↙ ↘
зелень   зелений

- 128.** 1. Прочитай. Добери заголовок. Спиши, вставляючи пропущені букви. Усно добирай перевірні слова.

З..мовий вечір. За вікном гуде, виє завірюха. Мама ще не пов..рнулася з роботи, і маленька дівчинка Зоя жде її. Вона прислухається до зав..вання хурделиці.

Зої здається, що за вікном в..ликий, страшний звір. Ось він стукає у шибку. Зоя з тривогою підійшла до вікна. Над з..млею вес..ло крутились білі сніжинки.

За Василем Сухомлинським

Словничок: шібка — скло у рамі вікна.

2. Знайди в тексті синоніми до виділених слів. Запиши.

триво́га

- 129.** 1. Прочитай. Випиши у стовпчик слова з ненаголошеними голосними в корені. Серед поданих слів знайди до кожного слова перевірне і запиши його поряд.

Теплиця, шепоче, книжковий, теплий, синька, легко, степом, листя, синіє, шепіт, легенький, книжка, стеги, листочки.

Зразок: Тепліця — теплій.

2. У кожному слові виділи корінь. Постав наголос.
3. Знайди і підкресли слово, перевірним до якого є його змінена форма.

§ 16. Вимова і правопис слів з ненаголошеними [е], [и], що не можна перевірити наголосом

130.

1. Прочитай текст. Придумай кінцівку.

МЕД В КИШЕНІ

Дмитро, Василь і Юрко зібралися до лісу. Матері дали їм **по пиріжку**. Хлопці загорнули **пиріжки** в папір і поклали **в кишені**. А Юркові мати налила ще й маленьку пляшечку меду.

Прийшли хлопці до лісу, сіли відпочивати. Дістали пиріжки й їдять. А Юркові шко́да меду. Не хочеться ділитися з хлопцями. Відкрив він поти-хеньку пляшечку прямо в кишені та й встромляє у мед свій **пиріжок**.

Раптом до Юрка підлетіла бджо-ла. Сіла на штани та й лізе **в ки-шеню**. За нею друга, третя. Багато-багато бджіл назліталось та й лізуть до Юркової **кишені**...

За Василем Сухомлинським

2. Запиши виділені слова у два стовпчики: у перший — форми слова *кишеня*, у другий — форми слова *пиріжок*. Постав наголос. Визнач, чи є серед них перевірні.
3. Добери до слів *кишеня* і *пиріжок* спільнокореневі. Запиши. Постав наголос. Чи вдалося тобі знайти перевірні слова?

Пам'ятай!

В українській мові є слова з ненаголошеними [е], [и] в корені, які не можна перевірити наголосом. Написання таких слів треба перевіряти за орфографічним словником і запам'ятовувати.

- 131. 1.** Прочитай словникові слова. Пригадай, як вони пишуться. Спиши, вставляючи пропущені букви. Постав у словах наголос. Підкресли букви, що позначають ненаголошені [е], [и] в корені.

В..дмідь, яс..н, вер..сень, уч..тель, н..діля,
д..ван, г..рой, пш..ниця, тр..вога, ч..решня.

2. Перевір себе за словником.
3. З двома словами (на вибір) склади і запиши речення.

- 132. 1.** Прочитай.

Все навколо **зеленіє**,
річка ллється і шумить.
Тихо, тихо вітер віє
і з травою гомонить.
«Швидше, мамо, **черевички!**
Глянь, як **весело** в саду!
Ти не бійся — до **кринички**
я і сам не підійду».

Олександр Олесь

2. Назви серед виділених слів ті, в яких ненаголошені [е], [и] можна перевірити наголосом. Добери до них перевірні слова. Запиши.
3. Назви серед виділених слів ті, в яких ненаголошені [е], [и] не можна перевірити наголосом. Запиши ці слова. Постав наголос. Підкресли букви, що позначають ненаголошені голосні в корені.
4. Прочитай речення із звертанням. Поясни розділові знаки в ньому.

черевічки

133. 1. Прочитай слова, написання яких треба запам'ятати.

ди́кта́нт	меда́ль
ки́лим	ме́тро
абрико́с	понеді́лок
горизо́нт	середа́
дире́ктор	чeтвeр
хви́лина	предме́т
мину́лий	теа́тр
кори́дор	апельси́н

2. Спиши стовпчики слів. Підкресли букви, що позначають ненаголошені [е], [и] в коренях.
3. З трьома словами (на вибір) склади і запиши речення.

134. 1. Прочитай слова.

Черешня, хвилина, четвер, апельсин, абрикоса, неділя, черемха, секунда, понеділок, очерет, середа, пшениця.

2. Об'єднай подані слова в групи. Запиши. Визнач наголос.

Дні тижня   Рослини   Міри часу

Словничок: очерeт — (рос.) камыш.

чeрeмxa

ceкyнда

очeрeт

135. 1. Прочитай. Переклади подані слова українською. Запиши. Постав наголос. Підкресли букви, що позначають ненаголошені [е], [и] в коренях.

Карман, ковёр, тревога, минута, камыш, черёмуха, воскресенье, медведь, пирог, ботинки, сентябрь.

2. Перевір правильність написання за словником.
3. З двома словами (на вибір) склади і запиши речення.

§ 17. Вимова і правопис слів із дзвінкими та глухими приголосними звуками в коренях

136.

1. Прочитай.

БЕРІЗКА

В нашої берізки
Білая кориця,
Вичесані кіски —
Любо подивиться!
На дорогу з двору
Вистрибнули кізки.

Стали гризти кору
Білої берізки...
Ми сказали кізкам:
«Не гризіть, не треба,
Хай мала берізка
Виросте до неба!»

Платон Воронько

- Зроби звуко-буквений аналіз виділених слів. Якими звуками відрізняються ці слова?
- Пригадай, за допомогою чого утворюються дзвінки приголосні звуки. А глухі? Як в українській мові вимовляються дзвінкі приголосні звуки в кінці слова і складу?
- Перечитай вірш уголос. Правильно вимовляй дзвінкі приголосні звуки, позначені підкресленими буквами.

Пам'ятай!

Дзвінкі приголосні звуки утворюються за допомогою голосу і шуму, а глухі тільки за допомогою шуму. В українській мові деякі дзвінкі й глухі приголосні утворюють пари:

дзвінкі	[б]	[д]	[д']	[з]	[з']	[ж]	[дж]	[дж]	[дз']	[г]	[г]
глухі	[п]	[т]	[т']	[с]	[с']	[ш]	[ч]	[ц]	[ц']	[х]	[к]

Не утворюють пари:

дзвінкі	—	[в]	[л]	[л']	[м]	[н]	[н']	[й']	[р]	[р']
глухі	[ф]	—	—	—	—	—	—	—	—	—

- 137. 1.** Прочитай слова російською й українською мовами.
Порівняй вимову.

Російською:

зуб
сад
грядка
ложка
мороз
сторож
снег

Українською:

зуб
сад
грядка
ложка
мороз
сторож
сніг

- 2.** Запиши українські слова. Підкресли букви, що позначають дзвінки приголосні звуки, однією рисочкою, а глухі — двома.

- 138. 1.** Прочитай. Правильно вимовляй дзвінки приголосні звуки в кінці складів у словах із пропусками. Спиши, вставляючи пропущені букви.

Мерзнуть руки,
мерзнуть ноги.
Заквітчав моро.. ши..ки.
Замело усі дороги,
всі сте..ки.
Ми ось вийдем —
буде смішно,
будем бігати по сні..ку.
І поставим бабу сні..ну
у са..ку.

Діма

- 2.** У другому реченні підкресли підмет і присудок.

Зверни увагу!

Вимовляй і пиши правильно.

Вимовляй:	Пиши:
ні[х]ті	нігті
кі[х]ті	кігті
ле[х]кий	легкий
во[х]кий	вогкий
ми[х]тіти	мигтіти
во[г]зál	вокзал
про[з']ба	просьба
моло[д']ба́	молотьба
боро[д']ба́	боротьба

Словничок: мигтіти (миготіти) — (рос.) мерцать, мигать.

вокзál

139. 1. Прочитай слова парами.

нігті — ніготь

кігті — кіготь

2. Порівняй вимову приголосних звуків, позначених виділеними буквами. У яких словах ці звуки вимовляються чітко? Чому?
3. Пригадай з уроків російської мови, як перевіряють правильність позначення на письмі приголосного звука.

140. 1. Прочитай речення.

1. Марійка попросила Петрика застругати олівець.
Хлопчик охоче виконав її просьбу.

2. Колись молотьба була дуже важкою справою.
Молотили не машинами, а ціпами.

3. Легенький вітерець колихав голівки квітів. Пташка легко змахнула крилами і полетіла.

2. Знайди в реченнях спільнокореневі слова. Випиши їх парами. Визнач, у яких словах приголосні вимовляються не так, як позначені на письмі. Доведи правильність їх написання.

Міркуй так: у слові *просьбу* пишемо букву *с*, бо перевірним є слово *просити*.

141. 1. Прочитай. До виділених слів добери перевірні. Спиши, вставляючи пропущені букви.

Вечоріло. Важкі снігові хмари нависли над селом. По хатах ми..тіли вогники. Ле..ковий автомобіль швидко мчав селом. Тато з Сергійком поспішали. До Нового року залишалося кілька годин. А треба ще встигнути виконати мамину про..ьбу — прикрасити ялинку.

2. Слово *снігові* розбери за будовою.

142. 1. Прочитай слова вголос. Зверни увагу на вимову приголосних звуків, позначених виділеними буквами.

Боротьба, дуб, нігті, казка, доріжка, легкий, голуб, кігті, просьба, лебідь, молотьба, близько, вокзал.

2. Запиши слова у два стовпчики: у перший — ті, в яких приголосні вимовляються не так, як позначені на письмі; у другий — ті, в яких вимова приголосних і позначення їх на письмі збігаються.

3. З двома словами (на вибір) склади і запиши речення.

§ 18. Правопис слів типу сонце, серце, чесний

143.

1. Прочитай слова російською мовою. Визнач, чи збігається їх вимова і написання. Які звуки не вимовляються у виділених буквосполученнях?

2. Прочитай слова українською мовою. Порівняй їх вимову і написання.

Російською:	Українською:
солнце	сонце
сердце	серце
поздний	пізній
проездной	проїзний
честный	чесний
областной	обласний
радостный	радісний
счастливый	щасливий

Зверни увагу!

Не плутай написання поданих слів у російській та українській мовах.

3. Запиши українські слова. Підкресли виділені буквосполучення.

144.

1. Прочитай. Відгадай загадку.

Я на вигляд круглолице,
Наче житня паляниця.
Щирим золотом горю,
Глянь на мене — засліплю.

2. Зі словом-відгадкою склади і запиши речення.

145. 1. Прочитай. З поданих слів утвори словосполучення. Запиши.

радісна	квиток
щасливе	відповідь
проїзний	звістка
усна	обличчя
чесний	хлопець

2. Виділене слово поділи для переносу.

146. Прочитай. Переклади українською мовою. Запиши.

Зимние каникулы Оля проведёт в Киеве. У неё радостное настроение. Она счастливо улыбается. Папа уже купил проездные билеты.

Словничок: (рос.) улыбается — (укр.) усміхається.

147. Прочитай. Добери заголовок. Спиши.

У неділю відбулися обласні змагання з футболу. У нашій команді було **шістнадцять** гравців: одинадцять основних і п'ять запасних. Змагання закінчилися пізно ввечері. Втомлені, але щасливі, ми поверталися додому. Наші серця переповнювала радість перемоги.

Випиши виділене слово. Запам'ятай його написання.

шістна́дцять

Зверни увагу!

Вимовляємо:
ші[сн]а́дцять

Пишемо:
шістнадцять.

148.

1. Прочитай. Переклади українською мовою. Запиши.

Доброе сердце, ласковое солнце, шестнадцать учеников, областной центр, счастливый день, поздняя осень, радостная встреча.

2. З одним зі словосполучень склади і запиши речення.

§ 19. Відсутність подвоєння букв у словах типу *клас, група, колектив*

149.

1. Прочитай.

Уже третій рік ти навчаєшся в школі. Майже щодня, розгортаючи зошити на уроках російської та української мови, ти пишеш слова:

Російською:

классная

Українською:

класна

Як ти гадаєш, чому в російському слові пишемо дві букви *с*, а в українському — одну?

Слово **клас** прийшло з латинської мови, де воно означало «група», «розряд» і писалося так: *classis*.

У російській мові слово «класс» стали теж писати з двома буквами *с*, як в латинській. А в українській мові слово «клас» піддалося впливу українського письма: звук, що не подовжується у вимові, позначається на письмі однією буквою.

В українській і російській мовах є багато слів, що прийшли з інших мов. Не помиляйся! Правильно пиши їх російською й українською.

2. Прочитай. Порівняй написання слів у російській та українській мовах.

Російською:	Українською:
бассейн	басейн
аллея	алея
касса	каса
грипп	грип
группа	група
металл	метал
теннис	теніс
аппетит	апетит
коллектив	колектив
троллейбус	тролейбус
пассажир	пасажир
телеграмма	телеграма

3. Спиши українські слова. Підкресли виділені букви.

метáл

колекті́в

апеті́т

150. Прочитай слова з лівого стовпчика. Подумай, що вони означають. Прочитай тлумачення слів, подані в правому стовпчику. Склади і запиши речення за зразком.

Колекція	пасажирська платформа на вокзалі.
Субота	дорога з твердим покриттям, призначена для руху транспорту.
Кілограм	зібрання однорідних предметів.
Перон	міра ваги, що дорівнює тисячі грамів.
Шосе	назва шостого дня тижня.

Зразок: Колекція — зібрання однорідних предметів.

151. 1. Прочитай. Спиши, вставляючи пропущені букви.

У су..оту вранці учні тре-
тього кла..у зібралися біля
школи. Сьогодні у них ко..ек-
тивний похід до лялькового
театру. Спочатку діти їхали
тро..ейбусом, а потім йшли
а..єю через парк. Кла..ний
керівник Олег Іванович купив
квитки в театральній ка..і.

Вистава всім сподобалася. **Третьокла..ники** довго
аплодували. Гру..а дівчат подарувала акторам квіти.

2. Виділене слово поділи для переносу.

152. 1. Прочитай. Переклади українською мовою. Запиши.

Новый бассейн, классная работа, остановка трол-
лейбуса, театральная касса, каштановая аллея,
широкое шоссе, группа детей, субботний вечер, пас-
сажирский самолёт.

2. З одним зі словосполучень склади і запиши речення.

153.

1. Прочитай. Спиши. Підкресли слова, в яких, на від-
міну від слів російської мови, немає подвоєння.

Інна довго хворіла на грип і відстала від класу.
У суботу до неї прийшов Миколка і допоміг вико-
нати домашнє завдання з математики. Потім діти
взяли альбоми для малювання. Інна намалювала
плавців у басейні, а Миколка — тенісистів на корті.

2. Випиши з тексту слова з подвоєними буквами і поділи їх
для переносу.

§ 20. Префікси. Префікси і прийменники (Приставки. Приставки и предлоги)

154. 1. Прочитай. Спиши.

Усе засипав білий сніг,
а з ним — одлига на поріг.
А ми в дворі, де я живу,
зліпили бабу снігову.

Тамара Коломієць

Словничок: одлі́га (відлига) — (рос.) оттепель.

2. У виділених словах познач корінь. Пригадай, як називається частина слова, що стоїть перед коренем. Для чого вона слугує?

155. 1. Утвори за допомогою префіксів нові слова від слова *шити*. Запиши утворені словосполучення в стовпчик.

з
за
ви
пере
по

шити сорочку

2. Поясни значення записаних словосполучень.

156. Прочитай. Знайди в кожному реченні слова, протилежні за значенням (антоніми). Запиши їх парами. Виділи частину основи, яка надає цим словам значення протилежності.

Туристи із захопленням спостерігали схід і захід сонця. Дідусь зачинив двері й відчинив вікно. Тато вийшов на подвір'я, а Івасик зайшов у хату.

157. 1. Прочитай. Спиши.

Настав ранок. Хлопці пішли купатися **на став**.

2. Поясни написання виділених слів. Пригадай з уроків російської мови, як пишуться слова з прийменниками.

Зверни увагу!

Розрізняй.

Префікс (рос. приставка) — це частина слова.

Прийменник (рос. предлог) — це окреме слово.

- 158. 1.** Утвори і запиши словосполучення, вставляючи замість крапок прийменники. Прийменники підкресли.

Написала ... дошці, збіг ... гори, накинув ... плечі, відплив ... берега, доїхав ... школи, заховався ... дерево, дочитав ... абзацу.

2. У виділених словах познач префікси.

- 159. 1.** Прочитай текст. Визнач, де в дужках префікси, а де прийменники.

(При)йшла холодна зима. Низько пливуть (над)містом сірі хмари. Сиплеться (на)землю пухкий сніг. Різкий вітер жене його (по)землі. Снігові хуртовини лякають диких тварин. Лисиці (за)ховались (у)глибокі нори. Ведмежі сім'ї (в)кладаються спати (в)м'який сніг. Давно (від)летіли (в)теплі краї птахи. (У)лісі панує тиша.

За Оксаною Іваненко

2. Спиши, розкриваючи дужки. Познач префікси, підкресли прийменники.

Зверни увагу!

Правильно вживай прийменники **у, в**.

Прийменник **у** вживай:

1) на початку речення перед словом, що починається з приголосного;

У дісі панує тиша.

2) коли попереднє слово закінчується на приголосний, а наступне починається з приголосного.

Заховались у нори.

Прийменник **в** уживай, коли попереднє слово закінчується на голосний.

Вкладаються спатив сніг.

160.

1. Прочитай. Спиши, вставляючи замість крапок прийменники **у** або **в**.

... грудні мама **захворіла** і два тижні **пролежала** ... лікарні. Вона дуже хвилювалася за Вадима. Хто його **нагодує**, хто **прибере** ... кімнати? Адже тато ... експедиції!

І ось мама **повернулась**.
... кімнаті було **прибрано**, на столі стояв обід. Радість **переповнила** її серце. Який чудовий ... неї син!

2. У виділених словах познач префікси.

§ 21. Правопис префіксів *роз-*, *без-*

161.

1. Прочитай. Спиши, вставляючи пропущені букви.

Коли із хати вийшли ми,
ще тільки **розсвітало**.

Під білим кил..мом з..ми
усе навколо спало.

Безмежна тиша навкруги —
ні голосу, ні шуму.

На все навіяли сніги
якусь гл..боку думу.

Олександр Олесь

2. Випиши виділені слова. Познач у них префікси.

162.

1. Прочитай слова. Запиши їх у два стовпчики: у перший з префіксом *роз-*, у другий з префіксом *без-*.

Розбити, безплатний, безділля, розрізати, безводний, розгризти, безрадісний, розказати, розпитати, безкрилий, безхмарний, розчистити.

2. Познач у словах префікси. Підкресли першу букву кореня. Зроби висновок, як в українській мові пишуться префікси *роз-*, *без-*.

Пам'ятай!

У префіксах *роз-*, *без-* завжди пишеться буква *з*.

Префікс *роз-* і префікс *без-*
літеру не люблять «ес».

Тому, друже, пам'ятай:

букву «зе» у них вживай!

Ольга Коваленко

163. 1. Прочитай. Спиши, вставляючи замість крапок префікси *роз-* або *без-*.

У долині ..кинулось село. Пишно ..цвіли дерева в садках. Уже ..видняється. Небо ..**хмарне**, чисте. Вдалині зеленіє ..межний степ.

2. Виділене слово розбери за будовою.

164. Переклади українською. Запиши. Познач префікси *роз-*, *без-*.

Разбить чашку, бесшумный мотор, расколоть орех, безводная пустыня, расписание уроков, бесплатное обучение.

165. 1. Від поданих слів за допомогою префіксів утвори спільнокореневі. Запиши.

роз-, від-, пере-	лито
ви-, за-, на-, під-	ніс

2. З двома словами (на вибір) склади і запиши речення.

166. **1.** Прочитай. Визнач, де в дужках префікси, а де прийменники. Спиши, розкриваючи дужки.

Важко уявити собі життя (без)книги. Ось вона новенька лежить (на)столі. Ви (з)цікавістю (роз)глядаєте малюнки (у, в)ній. А перш ніж потрапила книжка (до)ваших рук, її (на)писав письменник, художник (роз)малював. Видавець (під)готував (до)друку. Друкар (на)друкував (у, в)друкарні.

За Дмитром Чередниченком

2. Випиши з тексту спільнокореневі слова. Познач корінь.

§ 22. Правопис префіксів з-, с-

167.

1. Прочитай. Порівняй. Визнач, який префікс вживається в російських словах, а який — в українських.

Російською:	Українською:
слепил	зліпив
сварил	зварив
зберёг	зберіг
сшил	зшив
счистил	зчистив
скинул	скинув
спросил	спитав
стёр	стер
сфотографировал	сфотографував
схитрил	схитрував

2. Спиши українські слова. Познач префікс. Підкресли букви, перед якими вживається префікс с-.

Пам'ятай!

В українській мові переважно вживається префікс з-. Лише перед буквами *к, п, т, ф, х* пишеться префікс с-.

Мовна скарбничка

Букви, перед якими в українській мові пишеться префікс с-, ти знайдеш в сполученні слів КаФе «ПТaX».

168. 1. Прочитай. Спиши, вставляючи префікси з- або с-.

..казати, ..будувати, ..клеїти, ..варити, ..писати, ..лити, ..давати, ..тиснути, ..фальшивити, ..чесати, ..ховати, ..гадати, ..жати.

2. Познач у словах префікси. Підкресли першу букву кореня.

169. Від поданих слів утвори спільнокореневі за допомогою префіксів *роз-*, *з-(с-)*. Запиши за зразком.

Питати, сипати, лити, копати, бити, терти, горнути, хвалити, формувати.

Зразок: Питати — розпитати, спитати.

170. 1. Переклади українською. Запиши.

Разлёгся на диване, раскрасили рисунок, сфотографировали друга, слетела с ветки, разговаривали на уроке, безоблачное небо, безрадостный день, счесать колено, расшить бисером, свернуться клубочком.

2. Познач у словах префікси. Поясни їх написання.

3. З одним зі словосполучень склади і запиши речення.

171. **1.** Прочитай. Спиши, вставляючи замість крапок букви з, с. У словах з пропущеними буквами познач префікси. Поясни їх написання.

Сонце, ..хилившись на захід, упало в сині хма-ри. ..нявся вихор і помчав по бе..крайньому полю. На полі ..тихло, ..вузився горизонт, важко повис над ланами. Знову налетів вітер і сердито, бе..жа-лісно погнав хвилі на далекі пагорби. ..темніло.

За Олексою Десняком

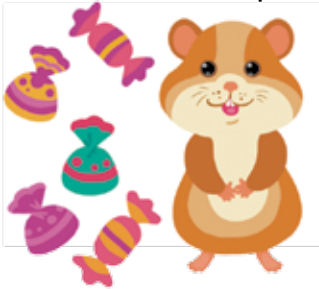
2. Перечитай записаний текст. Уяви описану в ньому картину природи.

§ 23. Апостроф після префіксів

172.

1. Прочитай. Випиши слова першого рядка. Підкресли букви, перед якими стоїть апостроф. Пригадай правило вживання апострофа.

П'явка, в'юн, пір'їна, в'ється —
Знак апострофом зветься.
П'ять цукерок з'їв хом'як —
Дуже симпатичний знак.

Олексій Кононенко

2. Випиши виділене слово. Поміркуй, чи можна пояснити вживання апострофа в ньому відомим тобі правилом.
3. До виділеного слова усно добери спільнокореневі. Познач корінь, виділи префікс.

173.

1. Прочитай. Порівняй. Зверни увагу, який знак вживається після префіксів у російській та українській мовах.

Російською:

с̄'єсть

об̄'явить

раз̄'єдинить

в̄'їхать

Українською:

з'їсти

об'явити

роз'єднати

в'їхати

2. Спиши українські слова. Познач префікси.
3. Склади звукову модель виділеного слова.

Пам'ятай!

В українській мові після префіксів, що закінчуються на твердий приголосний, перед *я, ю, є, ї* пишеться апостроф.

- 174. 1.** До поданих слів добери з довідки спільнокореневі. Запиши. Познач префікси. Поясни написання.

З'їхати, з'явитися, об'єднати.

Слова для довідки: з'єднала, переїхав, поєднують, появлятися, роз'їхались, виїхали, об'явився, роз'єднали.

- 2.** Виділені слова поділи для переносу.

Зверни увагу!

Слова з апострофом після префікса переносяться по складах. Апостроф залишається з попереднім складом. Наприклад: об'-ява, об'я-ва.

- 175. 1.** Прочитай. Спиши, вставляючи, де треба, апостроф.

В Андрійка нові санчата. Біля нього з..юрмилися хлопці. Кожному хочеться з..їхати з гірки. Андрійко по..яснив, що спускатися всі будуть по двоє. Хлопці швидко об..єдналися в пари. Ось уже Сергійко і Максим по..їхали з гори.

Словничок: з'юрмілися (з'юрбилися) — (рос.) столпились.

- 2.** У другому реченні підкресли підмет і присудок.

- 176. 1.** Переклади українською мовою. Запиши. Познач префікси.

Широкий в'їзд, съестъ яблоко, об'яснить правило, в'їехать во двор, об'єдинить в группы.

- 2.** З одним зі словосполучень (на вибір) склади і запиши речення.

177.

1. Спиши, вставляючи, де треба, апостроф. Поясни написання слів.

Сім..я, р..ясний, п..ятниця, пере..їхати, подвір..я, здоров..я, р..ядок, під..їзд, з..явиться, солов..ї, м..ята, бур..я, з..юрбитися, за..явити, **пір..їна**, **роз..їдає**.

2. Виділені слова поділи для переносу.

§ 24. Суфікси

178. 1. Прочитай. Випиши і розбери за будовою виділені слова. Поміркуй, чим відрізняються їх значення.

ШИПШИНОВІ ЛІХТАРІ

Посвітлішало в гаях:
 Вся шипшина в ліхтарях.
 Прилетіли снігурі,
 Кажуть: — Наші ліхтарі!
 Прилетіли шишкарики,
 Кажуть: — Наші ліхтарики!
 А шипшина мирить їх:
 — Ці ліхтарики — для всіх!

Василь Заець

2. Пригадай, що таке суфікс.
 3. Від поданих слів утвори нові за допомогою суфікса *-ик-*. Змінюй, де треба, звуки в коренях. Запиши пари слів. Пояснюй суфікс.

дощ — дощ^ік

ніс — нос^ік

торт —

віз —

кущ —

кіт —

брат —

двір —

4. Поміркуй, якого значення надає словам суфікс *-ик-*.

- 179. 1.** Прочитай, добираючи з дужок найбільш доречне слово. Поясни свій вибір. Спиши. Простеж, якого значення надають словам суфікси *-ок-*, *-очок-*.

Серед галявини **розкинув** свої могутні віти великий (дубочок, дубок, дуб). Навесні зазеленів молодий (дубочок, дубок, дуб). Увечері накрапав дрібний (дощ, дощик). Уже другу годину (дощ, дощик) лив як з відра.

- 2.** У виділеному слові познач префікс. Поясни його правопис.
3. У кожному реченні визнач граматичну основу.

- 180. 1.** Прочитай. Знайди у вірші слова із зменшувально-пестливим значенням. Які суфікси надають словам цього значення?

Сама собою річка ця тече,
Маленька річечка, вузенька, як долоня.
Ця річечка — Дніпра тихенька синя доня,
Маленька донечка без імені іще.

Микола Вінграновський

Словничок: зменшувально-пестливе значення — (рос.) уменьшительно-ласкательное значение.

- 2.** Випиши з вірша слова з суфіксами *-еньк-*, *-ечк-*.

- 181. 1.** Від поданих слів утвори споріднені за допомогою суфікса *-ець-*. Якого значення надає словам цей суфікс?

вітер —	папір —	камінь —
мороз —	ясен —	баран —
корінь —	стовбур —	хлів —

- 2.** Поясни, чому в суфіксі *-ець-* пишеться знак м'якшення (*ь*).
3. З двома словами (на вибір) склади і запиши речення.

- 182.** 1. Прочитай. Поясни значення виділених слів. За допомогою яких суфіксів вони утворилися?

Учитель, **лікар** чи геолог,
письменник, **слюсар** чи **кресляр** —
всі називають головною
одну професію — **школяр**.

Анатолій Костецький

2. Випиши виділені слова. Познач суфікси.
3. Від поданих слів за допомогою суфіксів *-ист-*, *-ник-* утвори слова-назви професій. Запиши за зразком.

Зразок: радіо — рад^іст піч — піч^ник

трактор — ліс —

бандура — двір —

радіо

- 183.** 1. Прочитай. Спиши.

Зажурилась зимонька не дарма:
молодої силоньки вже нема.
На полях білесеньке полотно
зовсім вже тихесеньке, як рядно.
А весняне сонечко припече,
Полотно розтопиться, потече.

Віра Паронова

2. Знайди у вірші слова зі зменшувально-пестливим значенням. Познач у них суфікси.

ЧАСТИНИ МОВИ

§ 25. Загальні відомості про частини мови

184.

1. Прочитай.

Насипало в лісі багато білого та пухкого снігу. Тихо навколо. Тільки поскрипує веселий морозець у стовбурах ялинок та дубів. Лісові тварини не бояться снігу і морозу. Звірята одяглися в тепле хутро, а пташки в густий пух.

За Олександром Копиленком

2. Знайди в тексті слова-назви предметів; слова, які називають ознаки; слова, які означають дію. Запиши їх у три стовпчики.
3. Пригадай з уроків російської мови, як називаються ці слова.
4. Прочитай. Запам'ятай.

Російською:	Українською:
имя существительное	ім'єнник
имя прилагательное	прикм'єтник
глагол	дієслово

Іменник — це частина мови, що означає назву предмета і відповідає на питання *хто?* або *що?*

Наприклад: дівчинка, вікно, хліб, мороз.

Прикметник — це частина мови, що називає ознаку предмета і відповідає на питання *який?* *яка?* *яке?* *які?*

Наприклад: холодний, синя, золоте, великі.

Дієслово — це частина мови, що означає дію і відповідає на питання *що робить?* *що роблять?* *що робив?* *що зробив?* *що буде робити?*

Наприклад: малює, малюють, малював, малюватиме, буде малювати.

185. 1. Прочитай.

Визирнуло ласкаве сонечко. Повіяв легенький вітерець. Зазеленіла молода травичка.

2. У кожному реченні визнач граматичну основу. Якою частиною мови виражений підмет, присудок, другорядний член речення?
3. Запиши за зразком.

Зразок: дієсл.   прикм.   ім.
Визирнуло ласкаве сонечко.

Зверни увагу!

Іменник, прикметник, дієслово — це самостійні частини мови. Вони відповідають на питання і є членами речення.

В українській мові, як і в російській, крім самостійних частин мови є службові.

Російською:	Українською:	Приклади:
служебные части речи:	службові частини мови:	
предлог	приймєнник	<i>в, у, на, над, за, під, біля</i>
союз	сполучник	<i>і, та, а, але, й, що, коли</i>
частица	ча́стка	<i>не, би</i>

Службові частини мови не відповідають на питання і не є членами речення.

186. Прочитай. Знайди у вірші службові частини мови. Випиши в один стовпчик прийменники, у другий — сполучники.

Зів'яла, стомилася осінь,
пожовкла й упала до ніг,
а вітер злорадно голосить,
пухнастий жбурляючи сніг.
Замерзли річки та калюжі,
лягли під сніги спочивать.
Лісочок за літечком тужить
і сумно гіллям колива.

Дмитро Чуб

187. 1. Прочитай. Визнач, до якої частини мови належить кожне з поданих слів.

Гриміти, грім, зелень, зелений,
зеленіти, від, але, пшениця, апетит,
духмяний, за, Україна, український,
читати, радісний, колективний, та,
серце, розтривожити.

гримі́ти

грім

2. Запиши за зразком.

<i>Зразок.</i>	ім.	прийм.	прикм.	спол.
Дерево,	над,	веселий,	і.	

188. Прочитай, вставляючи пропущені прийменники. Добери заголовок. Запиши.

Набрали хлопці ... кишені різного насіння і пішли ... лижах ... ліс. Василь заліз ... осику і приладнав ... неї годівничку. Насипав поживи ... пташок. Скоро всі птахи ... лісі знали ... цю їдальню.

За Олександром Копиленком

Зверни увагу!

Прийменники найчастіше вживаються разом з іменниками. Прийменники слугують для зв'язку слів у реченні.

Наприклад: На дереві, під землею, за партою, біля школи.

189.

1. Прочитай. Визнач, до яких частин мови належать подані слова. Зі слів кожного рядка склади речення. Запиши.

мереживо, ліс, біле, в, одягнувся
прозора, вкрила, річки, й, озера, крига
пухким, під, спить, снігом, земля

Словничок: мерéживо — (рос.) кру́жево.

2. У кожному реченні підкресли підмет і присудок.

ІМЕННИК

§ 26. Іменники — назви істот і неістот
(Имена существительные — названия
одушевленных и неодушевленных предметов)

190.

1. Прочитай. Добери заголовок.

Антончик з Андрійком — сусіди. Ще й у школі навчаються в одному класі.

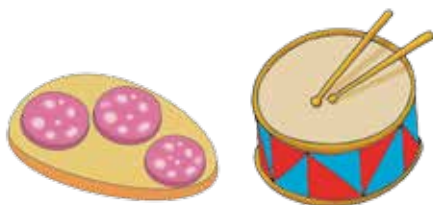
Сьогодні домашнє завдання вони виконують разом — добирають слова на букву «Б».

— А що, як нам скласти із слів на букву «Б» цілий віршик,— запропонував Антончик.

I, перериваючи один одного, хлопчики почали римувати слова.

Бабуся, бублик, барабан,
береза, біб, баштан, баран,
бібліотекар, бутерброд,
боксер, бурулька, бегемот!

— Ми, Антончику, справжні поети, — задоволено сказав Андрійко.

Радості хлопчиків не було меж. Вони ще раз уголос прочитали свій віршик і переписали його в зошити.

За Тамарою Мовчан

2. Визнач, до якої частини мови належать слова, дібрані хлопчиками. На які питання вони відповідають? Запиши слова у два стовпчики за зразком.

Зразок.   *хто?*   *що?*
бабуся   бублик

Пам'ятай!

На питання *хто?* відповідають іменники, що є назвами істот (людей, тварин).

На питання *що?* відповідають іменники, що є назвами неістот.

Російською:	Українською:	Питання:
одушевлённые предметы	істо́ти	<i>хто?</i>
неодушевлённые предметы	неісто́ти	<i>що?</i>

- 191. 1.** До слів, які відповідають на питання *що?*, добери спільнокореневі, які відповідають на питання *хто?* Запиши за зразком.

Зразок: *що?*   *хто?*
комбайн — комбайне^р
журнал —
футбол —
пасіка —
шахта —
море —
ліки —
ліс —

- 2.** У словах-назвах істот познач суфікси.

- 192. 1.** Прочитай.

Падав сніг, падав сніг —
для усіх, усіх, усіх:
і дорослих, і малих,
і веселих, і сумних.
Всім, хто гордо носа **ніс**,
сніг тихцем сідав на **ніс**.

Оксана Сенатович

- 2.** Випиши останнє речення. Визнач, до яких частин мови належать виділені слова.
- 3.** Прочитай подані нижче сполучення слів. На які питання відповідають виділені слова? До яких частин мови вони належать? Склади і запиши речення зі словосполученнями, в яких виділені слова є іменниками.

швидкий **біг**   **мати** совість
біг полем   рідна **мати**

- 193.** Прочитай прислів'я. Поясни, як ти його розумієш. Спиши.
Визнач, на які питання відповідають виділені слова.

Посієш **вчинок** — пожнеш звичку,
посієш **звичку** — пожнеш характер,
посієш **характер** — пожнеш долю.

- 194. 1.** Прочитай слова.

Директор, блискавка, пшениця, ведмідь, фермер,
айстра, лисиця, хуртовина, черешня, банкір, грім,
очерет, олень, космонавт, заєць, веселка.

- 2.** Випиши іменники за групами.

Назви людей за родом занять:

Назви рослин:

Назви тварин:

Назви явищ природи:

- 3.** Визнач, у які групи об'єднані назви істот, а в які — неістот.

банкір

фёрмер

космонавт

- 195.** **1.** Прочитай слова.

Школа, портфель, учитель, доброта, комбайнер,
хвилина, вересень, дитина, жайворонок, диван, шо-
фер, понеділок, горизонт, дятел, ясен, учень, маляр,
малювання, хитрість, собака.

- 2.** Випиши іменники за групами.

Назви істот:

Назви неістот:

- 3.** З двома словами (на вибір) склади і запиши речення.

§ 27. Власні і загальні іменники.
Велика буква у власних іменниках
(Собственные и нарицательные имена
существительные. Большая буква
в собственных именах существительных)

196.

1. Прочитай.

УКРАЇНСЬКЕ МІСТЕЧКО ВИЛКОВЕ

Там, де могутня **ріка Дунай**, пробігши сотні кілометрів, впадає трьома рукавами в **Чорне море**, розташувалося давнє містечко **Вилкове**. Більше у нас в **Україні** такого своєрідного, такого казкового поселення немає. Адже замість звичайних вулиць, проспектів, бульварів тут скрізь і всюди пролягли широкі повноводні канали. І спорудила їх не людська рука, а сама матінка-природа.

Усі вилковці їздять чи то на роботу, чи до школи, чи в гості одне до одного виключно на маленьких річкових суденцях та човнах. Човнів тут не менше, ніж у якому-небудь звичайному місті машин та автобусів. (З журналу)

2. Випиши виділені слова. Поясни вживання великої букви.

3. Пригадай, які ще слова пишуться з великої букви. Запиши кілька прикладів.
4. Пригадай з уроків російської мови, як називаються записані іменники.

Запам'ятай!

Російською:	Українською:
собственные имена существительные	власні іменники
нарицательные имена существительные	загальні іменники

Прізвища, імена, по батькові людей, клички тварин, назви країн, міст, сіл, вулиць, річок, гір, морів — це власні іменники (власні назви). Власні іменники пишуться з великої букви. *Наприклад:* Україна, Дніпро, Тарас Григорович Шевченко.

Загальні іменники — це назви, що дають багатьом предметам. Загальні іменники пишуться з малої букви. *Наприклад:* море, місто, вулиця, письменник, дуб.

- 197.** Прочитай. Добери з довідки загальну назву до кожної групи власних іменників. Запиши.

Україна, Польща, Франція, Німеччина

Київ, Львів, Одеса, Житомир

Дніпро, Прип'ять, Дністер, Десна

Шевченкове, Сквородинівка, Вишневе, Михайлівка

Слова для довідки: міста, країни, села, ріки.

198. 1. Прочитай. Випиши з тексту власні іменники.

Ім'я Лесі Українки відоме кожному українцеві. Її мати — Ольга Косач — теж була письменницею. Свої твори вона підписувала псевдонімом Олена Пчілка.

А обрала вона собі таке літературне ім'я тому, що дуже любила цих працелюбних комах. Їй подобалося спостерігати, як невтомно трудяться бджоли.

Так само невтомно все життя працювала й Олена Пчілка.

2. Пригадай імена і прізвища українських письменників, поетів. Запиши.

199. 1. Прочитай. Добери заголовок. Спиши перший абзац тексту.

Над лугом кружляє **джміль**. Він збирає нектар і пилок. Перелітає з квітки на квітку й опилує їх. Послухай, як гуде джміль. Здається, що він хоче назвати своє ім'я.

Український журнал для дітей теж називається «Джміль». У ньому можна знайти вірші та казки, розповіді про музику і картини відомих художників. Назва журналу говорить про його зміст. «Джміль» — дослідження, живопис, музика і література.

2. Поясни написання виділених слів.

3. Розглянь малюнки. Запиши назви відомих тобі українських журналів для дітей.

200.

Спиши, вставляючи з довідки пропущені загальні іменники. Підкресли власні іменники.

У ... Чугуїв туристи завжди відвідують музей відомого ... Іллі Рєпіна. Багато веселих казок і оповідань для дітей написав український ... Всеволод Нестайко. Опери для дітей «Коза-дереза» і «Пан Коцький» створив ... Микола Лисенко.

Слова для довідки: композитор, художник, місті, письменник.

§ 28. Рід іменників

201.

1. Спиши, вставляючи замість крапок потрібні за змістом слова: *мій, моя, моє, він, вона, воно.*

... дідусь — пасічник, ... розводить бджіл.

... бабуся — вихователька, ... працює в дитячому садку.

... село розкинулося на березі річки, ... дуже красиве.

2. Пригадай, що ти вже знаєш про рід іменників з уроків російської мови.

Зверни увагу!

Російською:	Українською:	Умовні позначення:
мужской род	чоловічий рід	ч. р.
женский род	жіночий рід	ж. р.
средний род	середній рід	с. р.

Пам'ятай!

В українській мові, як і в російській, іменники бувають чоловічого, жіночого і середнього роду.

Іменники, до яких можна додати слова *мій, він*,— чоловічого роду. *Наприклад*: півень, клен.

Іменники, до яких можна додати слова *моя, вона*,— жіночого роду. *Наприклад*: матуся, зима.

Іменники, до яких можна додати слова *моє, воно*,— середнього роду. *Наприклад*: курча, небо.

202. 1. Прочитай. Визнач рід іменників.

Рушник, пісня, жито, тролейбус, речення, хвилина, щастя, клас, театр, місто, учениця, килим, ніч, кошенятко, вулиця.

2. Запиши слова в три стовпчики за зразком. Познач закінчення.

Зразок:

ч. р.	ж. р.	с. р.
рушник□	пісн ^я	жит ^о

203. 1. Прочитай. Спиши, вставляючи пропущені букви.

Тепле сонечко пригріло,
ро..тає увесь сніжок.
І несміло перші квіти
виглядають у садок.
Кожна гілочка тріпоче —
хоче листячко ро..крить.
А травичка на горбочку
ізумрудом мерехтить.

Катерина Перелісна

- 2.** У словах з пропущеними буквами познач префікси.
- 3.** Визнач рід виділених іменників.

204. 1. Доповни групи споріднених слів за зразком.

<i>Зразок:</i>	ч. р.	ж. р.	с. р.
	тигр	тигриця	тигрень
	заєць	...	зайчень
	...	ведмедиця	ведмежа
	качур	качка	...
	лис	...	...
	...	слониха	...

2. З трьох слів (на вибір) склади і запиши речення.

205. **1.** До поданих іменників добери з довідки слова, близькі за значенням (синоніми). Визнач рід.

Джерело, хліб, дорога, горе, праця, одяг, поле.

Слова для довідки: паляниця, шосе, вбрання, труд, нива, шлях, ключ, нещастя, коровай, біда, робота, лан, траса, одяг, діло, лихо, криниця.

2. Запиши за зразком.

Зразок: с. р. ч. р. ж. р.
Джерело, ключ, криниця.

206. **1.** Прочитай. Знайди і поясни слова, вжиті в переносному значенні.

Послухай, як трава росте,
напоена дощами,
і як до тебе **рідний степ**
шепоче колосками.
Послухай, як струмок дзвенить,
як гомонить ліщина,—
з тобою всюди кожну мить
говорить Батьківщина.

Петро Осадчук

Батьківщина

2. Випиши виділене словосполучення. Переклади його російською мовою. Визнач рід іменників в українській і російській мовах.
3. Прочитай. Порівняй.

Російською:

м. р.
дальний **путь**

ж. р.
сильная **боль**

ж. р.
высокая **насыпь**

ж. р.
чёткая **подпись**

ж. р.
барабанная **дробь**

Українською:

ж. р.
дальня **путь**

ч. р.
сильний **біль**

ч. р.
високий **насип**

ч. р.
чіткий **підпис**

ч. р.
барабанний **дріб**

4. Спиши українські словосполучення.

207. 1. Переклади і запиши слова українською мовою. Визнач їх рід.

Бабочка, пуговица, обувь, картофель, тополь, жизнь, уголь, посуда, растение, тетрадь, город, поросёнок, луна, полотенце.

2. З двома словами (на вибір) склади і запиши речення.

208. 1. Спиши. Визнач рід виділених іменників.

Кожного року в Сорочинцях проводиться великий **ярмарок**. Надія Петрівна зробила останній **запис** у журналі. Двір охороняє злий **собака** Полкан.

адреса

У моєму блокноті записана домашня **адреса** Миколи Йосипенка.

2. Підкресли іменники — власні назви.

- 209.** 1. Прочитай словосполучення. Визнач рід іменників. Переклади їх російською. Запиши за зразком.

Велика **любов**, широкий **степ**, нова **верф**, темна **ніч**, червона **туш**, хижий **звір**, сизий **голуб**, тепла **піч**.

Зразок: ж. р.

Велика любов — большая любовь.

2. Порівняй написання виділених слів в українській і російській мовах. Підкресли букви, після яких в українській мові не пишеться знак м'якшення (*ь*).

- 210.** 1. Спиши, вставляючи пропущені букви. Визнач рід іменників.

Ап..льсин, ч..ремха, рад..о, д..ктант, т..атр, ч..тання, д..ван, тр..вога, пш..ниця, м..тал, м..тро, во..зал, вул..ця, д..ректор, м..даль.

2. Перевір правильність написання слів за словником.
3. З одним із слів (на вибір) склади і запиши речення.

§ 29. Змінювання іменників за числами

- 211.** Прочитай. Випиши виділені слова. Скільки предметів означає кожне слово: один чи багато?

Тоненькі **сніжинки**
на мене сідають,
мене за ялинку,
напевне, вважають.

Не знає **сніжинка**
смішинка тоненька,
що я не ялинка,
а просто — Оленка!

Анатолій Костецький

213. 1. Розглянь малюнки. Запиши назви предметів.

ножиці

віла

граблі

2. Поміркуй, скільки предметів означає кожне слово. В якому числі вжито іменники? Чи мають вони форму однини? Чи можна визначити рід цих іменників?

3. З одним зі слів (на вибір) склади і запиши речення.

214. 1. Прочитай. Порівняй.

Російською:

дубовая **дверь** (ед. ч.)

новая **мебель** (ед. ч.)

русые **волосы** (мн. ч.)

пшеничные **колосья** (мн. ч.)

зелёные **листья** (мн. ч.)

синие **чернила** (мн. ч.)

Українською:

дубові **двері** (мн.)

нові **меблі** (мн.)

русяве **волосся** (одн.)

пшеничне **колосся** (одн.)

зелене **листя** (одн.)

синє **чорнило** (одн.)

2. Запиши українські словосполучення.

3. Підкресли іменники, рід яких не можна визначити.

215. 1. Переклади українською мовою. Запиши.

Горькое лекарство, весенние каникулы, пышные волосы, золотые часы, красные чернила, тёмные очки, новая дверь.

2. Визнач число іменників.

3. З одним зі словосполучень (на вибір) склади і запиши речення.

216.

1. Прочитай. Визнач, у якому числі вжито іменники.

Тополі, дерева, хлопчики, озера, степи, ведмеді, ночі, зайці, комбайни, стежки, горобці, учні, олівці, поля.

2. Від поданих іменників утвори форму однини. Визнач рід. Познач закінчення. Запиши за зразком.

Зразок:

ж. р.

Тополі^і — топол^я.

§ 30. Змінювання іменників за питаннями

217.

1. Прочитай. Спиши. Підкресли в кожному реченні підмет і присудок.

Біг додому лісом лис.

Шелестів над лісом ліс.

Анатолій Качан

2. Знайди у вірші слова, зв'язані з поданими за смыслом. Запиши пари слів.

Біг (*хто?*) ... Шелестів (*що?*) ...

Біг (*чим?*) ... Шелестів (*над ким?*) ...

3. У виписаних іменниках познач закінчення. Назві форми слів *лис* і *ліс*. На які питання вони відповідають?

Зверни увагу!

В українській мові, як і в російській, іменники, зв'язуючись у реченні з іншими словами, змінюють свої закінчення. До іменників, що є назвами істот (людей і тварин), ставимо питання *хто? кого? кому? ким? на кому?*

До іменників, що є назвами неістот, ставимо питання *що? чого? чому? чим? на чому?*

218. Допиши іменники, змінюючи їх за питаннями. Познач закінчення.

Ось (хто?) мавп[а].	Ось (що?) лип[а].
Немає (кого?) мавп[и].	Немає (чого?) ... .
Радий (кому?)	Радий (чому?) ... .
Бачу (кого?)	Бачу (що?) лип[у].
Милуюсь (ким?) мавп[ою].	Милуюсь (чим?) ... .
Сидить (на кому?) на	Сидить (на чому?) на ... .

219. Прочитай подані словосполучення. За допомогою запитань установи зв'язок між словами. Запиши за зразком. Познач закінчення.

Подарував другові, написав листа, катався на велосипеді, слухав жайворонка, йшов вулицею, намалював верблюда.

Зразок: Подарував (кому?) друг[ові].

велосипéd

верблúд

220. 1. У виділених словосполученнях за допомогою запитань установи зв'язок між словами. Запиши за зразком.

Під старим дубом ще влітку вирила миша собі нірку. Там у миші є тепле кубельце з сухих травинок і моху. Не страшні тепер миші холодні вітри і морози. Не знайде мишу в схованці й хижа лисиця. Поженеться руда за мишею, а та — шурх у нірку, й нема.

Зразок: Є (у кого?) у миш[і].

2. Відредагуй текст так, щоб уникнути недоречного повторення того самого слова. При потребі звернись до довідки.

Слова для довідки: шкряботушка, сіроманка, звірятко.

3. Добери заголовок. Запиши відредагований текст.

221.

1. Прочитай, змінюючи за змістом слова, що в дужках. Запиши.

З (пташеня) **маленьким**
трапилась біда.
Як піднявся вітер —
випало з (гніздо).

З (кошик) Андрійко
по щавель ішов,
пташеня **сіреньке**
у (трава) знайшов.

Дмитро Мегелик

2. Виділені слова розбери за будовою.

222.

1. Прочитай. Спиши, вставляючи пропущені букви.

В..сна йде. Сонечко бл..щить. Гаї розв..ваються.
Садки зацвітають. Кує зозуля на в..сокій березі.
Гуде бджола. Мигтять білі метелики понад моло-
ден..кою травичкою.

Марко Вовчок

2. У кожному реченні підкресли підмет і присудок.

3. Знайди в тексті іменники. Визнач, якими членами речення (головними чи другорядними) вони є.

Зверни увагу!

В українській мові, як і в російській, іменник може бути як головним, так і другорядним членом речення.

223.

1. Спиши загадки, змінюючи за питаннями іменники, що в дужках.

Стоїть хлопчик (*під чим?*) під (пеньок),
накрив (*що?*) (голова) (*чим?*) (брильок).

Видно уночі (*з чого?*) з (вікно)
(*що?*) (скибка) срібну (*чого?*) (кавун).

2. Добери до слів-відгадок спільнокореневі слова.

- 224. 1.** Спиши словосполучення, вставляючи замість крапок пропущені прийменники. Виділи закінчення іменників, підкресли прийменники.

вийшов ... дошки	біля
написав ... дощі	під
лежить ... дошкою	на
списав ... дошки	до
стоїть ... дошки	над
висить ... дошкою	з
влучив ... дошку	у

Словничок: влучити — (рос.) попасть.

- 2.** З одним із словосполучень склади і запиши речення.

Зверни увагу!

В українській мові, як і в російській, іменники зв'язуються з іншими словами за допомогою закінчень і прийменників.

- 225.** Прочитай, додаючи пропущені прийменники. Придумай кінцівку. Запиши текст.

ЧОМУ ДЯТЛА НАЗИВАЮТЬ ЛІСОВИМ ЛІКАРЕМ

... зеленому гаю живе дятел. Тільки сонечко встане ... землею, він починає працювати.

Стукає птах своїм міцним дзьобом ... дереву. Жодного шкідника не залишить ... хворій гілці.

Ось тому _____ .

226.

1. Прочитай. Спиши, вставляючи пропущені закінчення іменників.

Для всього, що зелене,
є олівець у мене.
Для неб.., річк.., ставу
я **синього** дістану.
Але ж який узяти,
щоб мам.. змалювати?
Складу я краще вірша
про мам.. найдобрішу
і намалюю квіти
найкращій мам.. в світ.. .

Микола Сулима

2. Виділене слово поділи для переносу.
3. Розкажи в класі, який подарунок ти готуєш для мами.

227.

1. Прочитай. Визнач головну думку тексту. Добери заголовок.

Було в матері сім дочок. Ось поїхала одного разу мати в гості до сина. А син жив далеко-далеко. Повернулася додому аж через місяць.

Коли мати **ввійшла до хати**, шість дочок одна за одною почали говорити, як вони **скучили за матір'ю**.

А сьома дочка нічого не сказала. Вона зняла з ніг матусі взуття і **принесла їй води в мисці** — помити ноги.

За Василем Сухомлинським

2. У виділених словосполученнях за допомогою питань установи зв'язок між словами. Запиши.

- 228.** 1. Прочитай. Визнач, які з виділених іменників є підметами, а які — другорядними членами речення.

Чорні **хмари** закрили сонце. Вітер розігнав **хмари**. У нашому садку росте велике **дерево**. Діти повісили на **дерево** шпаківню. Тато купив новий **велосипед**. Біля паркану стояв спортивний **велосипед**.

2. Спиши. Підкресли в кожному реченні підмет і присудок.

- 229.** 1. Спиши, вставляючи пропущені прийменники.

Велике сонце покотилося ... синій горизонт. ... землю опустилася коротка літня ніч. ... байраком пропливли напівпрозорі хмаринки білої роси.

Олександр Зима

Словничок: байра́к — (рос.) овраг.

2. Знайди в тексті слова, вжиті в переносному значенні. Поясни, як ти їх розумієш.

- 230.** 1. Склади речення зі слів кожного рядка. За потреби змінюй іменники і додавай прийменники. Запиши утворені речення. Визнач у них граматичну основу.

земля, сон, прокинулася
птахи, **повернулись**, вирій
високо, небо, співає, жайворонок

2. Випиши виділені слова. Добери до них перевірні.

- 231.** 1. Спиши словосполучення, ставлячи в дужках питання до іменників.

Слухати вчителя, розповідати друзів, дорожити часом, вишити квітку, малювати олівцем, привітати бабуся, заспокоїти дитину, немає зошита.

2. З одним зі словосполучень склади і запиши речення.

ПРИКМЕТНИК

§ 31. Прикметник.

Значення прикметників у мовленні

232.

1. Прочитай. Поміркуй. Дай свою відповідь на поставлене в тексті питання.

- Який колір має сніг?
- **Малиновий**, — сказала малина.
- **Вишневий**, — сказала вишня.
- **Бузковий**, — сказав бузок.
- **Небесний**, — сказало небо.

І кожен сказав правду, бо згадав своє літо.

За Дмитром Чередниченком

2. Випиши виділені слова. Що вони означають? На яке питання відповідають? До якої частини мови належать?
3. Пригадай, що ти знаєш про прикметник.

233.

До наведених іменників добери прикметники, які називають ознаки за: 1) формою, 2) смаком, 3) кольором. Запиши за зразком.

Морква, яблуко, перець, диня, лимон.

Зразок: Морква — довгаста, солодка, оранжева.

234.

1. Прочитай.

НАЙВЕСЕЛІШИЙ МІСЯЦЬ

Місяць травень.

Прислухайтесь до хору в лісах, парках, садках. Славлять весну дрозди, коноплянки, вівчарики, щиглики та інше птаство. Ось здалеку озвалася іволга. А серед листя кущів зачаївся співак соловейко. І чути його голос далеко-далеко.

НАЙВЕСЕЛІШИЙ МІСЯЦЬ

Найвеселіший місяць — травень.

Прислухайтесь до пташиного хору в лісах, парках, садах. На різні голоси славлять весну дрозди, коноплянки, вівчарики, щиглики та інше голосисте птаство. Ось здалеку золотавим голосом озвалася іволга. А серед свіжого листя кущів зачався співак соловейко. І чути його чистий голос далеко-далеко.

За Олександром Копиленком

2. Порівняй тексти. Який з них тобі сподобався більше? Чому?
3. Пригадай з уроків російської мови, яку роль відіграють прикметники у мовленні.

235. 1. Прочитай. Визнач головну думку вірша.

ДИВО-ПРИКМЕТНИК

Це така частина мови,
Без неї нам не обійтись.
Ти вслухайсь в слово пречудове,
Йому, як другові, всміхнись.
Земля — ласкава, люба, рідна,
А сонце — щире, золоте,
А небо — лагідне, погідне,
Життя — прекрасне, золоте.
А очі в мами — добрі, ніжні,
А голос — чистий і дзвінкий,
А руки — теплі і надійні,
А погляд — сонячний, ясний.
Квітки у полі — білі, сині,
Червоні, жовті, голубі.
Хмарки у небі — бистрокрилі,
Весняні, літні і зимові...

Усі ознаки називає
Прикметник як частина мови.
І жодної не обминають
Слова ці, справді пречудові.

Леся Лужецька

2. Випиши з вірша виділені іменники з дібраними до них прикметниками. Доповни ряди прикметників.

236. 1. Прочитай, добираючи з довідки потрібні за змістом прикметники. Запиши.

Після ... зими настала ... весна. За вікном лунає ... спів. Це співає ... соловейко. ... сонечко кличе на вулицю.

Слова для довідки: пташиний, холодної, яскраве, тепла, дзвінкоголосий.

2. У кожному реченні підкресли підмет і присудок.

237. 1. Прочитай. Відгадай загадки.

І довгенька й червоненька,
косу має зелененьку.
Це сестричка буряка ...
Відгадайте: хто така?

В темнім лісі проживає.
Довгий хвіст пухнастий має.
Їй на місці не сидиться,
Ну а звуть її ...

2. Спиши. Підкресли прикметники хвилястою лінією.
3. Склади самостійно загадку про будь-яку тварину або рослину, використовуючи прикметники. Загадай її в класі.

§ 32. Зв'язок прикметників з іменниками

238.

1. Прочитай. Знайди у вірші іменники і зв'язані з ними прикметники. Запиши ці словосполучення, ставлячи питання від іменника до прикметника.

Ми любимо весну, зелену, чудесну.
І луки широкі, і ріки глибокі,
І поле веселе, і рідні оселі.

Михайло Стельмах

Зразок: Весну (яку?) зелену, чудесну.

2. У виділених словах постав наголос. Підкресли букви, що позначають ненаголошені голосні в корені. Добери перевірні слова.

239.

1. Доповни текст прикметниками з довідки. Запиши.

Діти раділи (якому?) ... дощику. Данилко показав (якій?) ... сестричці райдугу. Діти милувалися (якою?) ... веселкою. Вона наче посміхалася (якому?) ... сонечку. Сонце сховалося за (яку?) ... хмару. Райдуга зникла.

Слова для довідки: маленькій, велику, теплому, яскравому, різнокольоровою.

2. Знайди в тексті синоніми.

240.

1. Прочитай подані прикметники. Добери з довідки іменники, з якими вони можуть поєднуватися. Запиши утворені словосполучення.

гарячий	жаркий	пекучий
старий	древній	стародавній

Слова для довідки: день, йод, пісок; Київ, звичай, дуб.

2. З одним зі словосполучень склади і запиши речення.

- 241.** 1. Заміни виділені іменники з прийменниками відповідними прикметниками. Запиши за зразком.

день **без радості**   небо **без хмар**
поле **без меж**   мотор **без шуму**
зима **без снігу**   робота **без помилок**

Зразок: день без радості — день (який?) **безрадісний**.

2. Виділи в прикметниках префікси. Поясни їх правопис.

- 242.** 1. Спиши, вставляючи пропущені букви й апостроф.

Хв..лястою стрічкою в..ється між в..сокими б..регами річка. За с..лом вона зв..ртає до лісу. Там ро..кинувся ш..рокий луг. Понад лугом стоять в..сокі тополі аж до с..ла. А все с..ло потопає в з..лених садках. Нав..сні всі садки зацвітають, наповнюються в..селим пташиним гомоном.

2. Знайди в тексті прикметники. Підкресли їх хвилястою лінією. З якими іменниками вони зв'язані? На які питання відповідають?

- 243.** 1. Прочитай, змінюючи за смислом слова, що в дужках. Запиши.

Україна — рідний **край**,
(рідний) **поле**, зелен-гай,
рідні стежки й (рідний) **хата**,
(рідний) **небо**, (рідний) **мати**.

Ярослав Скидан

2. Визнач число і рід виділених іменників і пов'язаних з ними прикметників. Познач закінчення прикметників.

Пам'ятай!

В українській мові, як і в російській, прикметники в реченні пов'язані з іменниками і стоять у тому числі й роді, що й іменники.

- 244. 1.** Прочитай. Розглянь малюнки. Склади і запиши словосполучення. Познач закінчення прикметників.

зелений

синій

зелена

синя

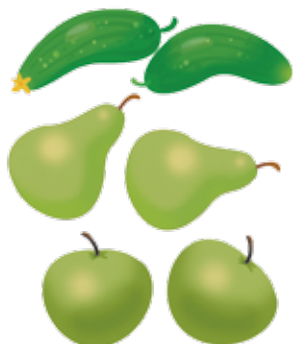
зелене

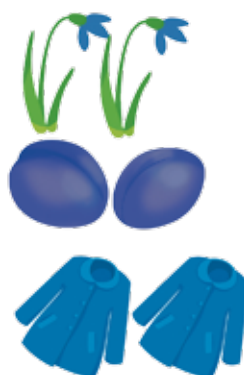
синє

зелені

сині

- 2.** Визнач число і рід прикметників. Чи в усіх словосполученнях можна визначити рід прикметників? Поясни чому.

Зверни увагу!

В однині прикметники змінюються за родами і мають такі закінчення:

Чоловічий рід:	Жіночий рід:	Середній рід:
-ий, -ій	-а, -я	-е, -є
цікав ^{ий} фільм	цікава ^а казка	цікав ^е оповідання
літн ^{ій} день	літн ^я ніч	літн ^є сонце

У множині прикметники за родами не змінюються і мають закінчення *і*. Наприклад: цікав^і пригоди, літн^і канікули.

- 245.** Переклади і запиши словосполучення українською. Визнач число і рід прикметників. Познач закінчення.

Весёлая девочка, зелёные тополя, красный карандаш, вкусное яблоко, домашнее задание, классная работа, летние дожди.

- 246. 1.** Прочитай. Уяви. Спиши, вставляючи пропущені букви.

Рання в..сна. Теплий південний вітерец.. з'їдає останні кучугури снігу. Над з..млею вже піднялися ранні квіти. Ро..крилися грона блакитних пролісків. Поодинці виз..рнули підсніжники. Між з..леними л..сточками загорілися жовтенькі зірочки гусячої цибул..ки. Вже недалеко той час, коли оксамитовим с..рпанком молодого листячка вкриються розлогі крони кленів і лип.

За Володимиром Пархоменком

Словничок: грóна — (рос.) грозди

оксамітовий — (рос.) бархатный.

- 2.** Знайди в тексті прикметники. Підкресли їх хвилястою лінією.

3. Усно зроби аналіз виділеного слова в такому порядку:

1. Назви слово.
2. Визнач, від якого слова в реченні воно залежить.
3. На яке питання відповідає?
4. Якою є частиною мови?
5. Визнач число.
6. Визнач рід (в однині).
7. Яким є членом речення?

247.

1. Від поданих прикметників чоловічого роду утвори прикметники жіночого і середнього роду.

Теплий, веселий, глибокий, широкий, холодний.

2. До кожного прикметника добери іменник. Запиши утворені словосполучення за зразком. Познач закінчення прикметників.
Зразок: Теплий день, тепла шуба, тепле хутро.

ДІЄСЛОВО

§ 33. Дієслово. Зв'язок дієслова з іменником у реченні

248.

1. Пригадай, яка частина мови називається дієсловом.

2. Прочитай. Випиши дієслова. Визнач, на які питання вони відповідають.

В небі жайворонки в'ються, заливаються, сміються, грають, дзвонять цілий день, і щебечуть, і співають, і з весною світ вітають дзвоном радісних пісень.

Олександр Олесь

3. Зверни увагу на вимову і написання виділених слів.

Вимовляй:	Пиши:
в'ю[ц':а]	в'ю <u>ться</u>
заливаю[ц':а]	залива <u>ються</u>
смію[ц':а]	смі <u>ються</u>

249. 1. Читай. Стеж за вимовою.

з'являється   грається
хитається   купається
розважається   прокидається

2. Визнач, на які питання відповідають подані дієслова.
3. Зміни дієслова так, щоб вони відповідали на питання *що роблять?* Запиши за зразком.

Зразок: що робить?   що роблять?
                 з'являється   з'являються

Зверни увагу!

В українській мові, як і в російській, дієслова змінюються за числами — мають форми однини і множини.

250. 1. Прочитай. Спиши, вставляючи пропущені букви.

На галявині ро..сипалися с..ненькі лісові дзвіночки. У н..зинці вес..ло дзюркотить струмочок. На в..сокій сосні вистукує своїм міцним дз..бом дят..л.

2. У кожному реченні підкресли граматичну основу. Визнач, якою частиною мови є присудки. На які питання вони відповідають?
3. Склади звукову модель виділеного слова.

- 251. 1.** Спиши, добираючи з довідки потрібні за змістом дієслова.

Весною на деревах ... ніжні зелені листочки.
З луку ... чудовий запах квітів. На галявині в лісі ... гіллястий дуб. У кущах калини ... соловейко.

Слова для довідки: затьохкав, з'явилися, стоїть, доносився.

- 2.** У кожному реченні підкресли головні члени. Визнач, на які питання відповідають присудки.

- 252. 1.** Прочитай. Спиши. У кожному реченні підкресли підмет і присудок.

Пригріло сонце землю зрання.
Розкрили очі вже бруньки.
Дерева одягли убрання —
нові зелені сорочки.

Федір Малицький

- 2.** Випиши сполучення дієслів з іменниками. Постав у дужках питання від дієслова до іменника.

Зразок: Пригріло (що?) землю.

- 253. 1.** Прочитай. Добери заголовок. Спиши.

Клен цілу зиму спав. Крізь сон він чув завивання хуртовини і тривожний крик чорного ворона. Холодний вітер гойдав його віти, нагинав їх. Та ось одного сонячного ранку відчув клен, ніби до нього доторкнулось щось тепле і лагідне. Прокинувся клен. А то до нього прилинув теплий весняний вітер.

Василь Сухомлинський

- 2.** Підкресли дієслова. Усно постав до них питання.

254.

1. Прочитай. Спиши. У кожному реченні підкресли підмет і присудок.

Сонце хилиться до обрію. Над річкою стелиться легкий безбарвний туман. За луками синіє сосновий бір. З лісових хащ віє холодний вітер.

За Юрієм Збанацьким

2. Випиши словосполучення дієслів з іменниками. Постав у дужках питання від дієслова до іменника.

Зразок: Хилиться (до чого?) до обрію.

255.

1. Прочитай. Постав питання від дієслова до іменника. Запиши за зразком попередньої вправи.

Дякувати бабусі, вибачити другові, братися до роботи, розказати про письменника, під'їхати до школи, скучати за мамою.

2. З одним із словосполучень склади і запиши речення.

Зверни увагу!

Вживай правильно!

Російською:

благодарить брата

простить сына

пропустить

из-за болезни

говорить

на украинском языке

Українською:

дякувати братові

вибачити синові

пропустити

через хворобу

говорити

українською

256.

1. Спиши, вставляючи пропущені букви й апостроф.

Вітерец.. ворушить л..сточки на осиках і берізках, ніби бавиться ними. Шумлять в..сокими

в..рхів..ями сосни, як морський приплив. Тонко видзвонює цупке листя дуба, ш..поче листом ро..лога липа. І дивно: усе те ніскілечки не порушує благословенної лісової тиші.

За Гнатом Майстренком

2. Підкресли дієслова. Визнач, які з них ужито в прямому, а які в переносному значенні.

257. 1. Прочитай. Поясни значення виділеного словосполучення.

В цирку був я з дідусем,—
Ми там бачили усе:
І жонглера, і ведмедя
На швидкім велосипеді...
Я вертівся,— дід спитав:
— Ти прийшов ловити гав? —
Аж піднявся я із лави:
— Та які ж у цирку гави? —
Ну й дідусь мій Веремій!
Що він каже? Зрозумій.

Грицько Бойко

2. Прочитай подані словосполучення. Поміркуй, що вони означають. Добери з довідки дієслова, які розкривають переносне значення кожного із словосполучень.

задерти носа	бити байдики
розбити глека	накивати п'ятами
стояти горою	пасти задніх

Слова для довідки: захищати, посваритися, відставати, втекти, запишатися, ледарювати.

Словничок: запишатися — (рос.) гордиться, зазнаваться.

258.

1. Доповни і запиши словосполучення.

Зустрів (кого?) ..., зустрівся (з ким?) ..., привітав (кого?) ..., привітався (з ким?) ..., вибачити (кому?) ..., вибачитися (перед ким?) ..., захопити (що?) ..., захопитися (чим?) ... .

2. З одним зі словосполучень (на вибір) склади і запиши речення.

§ 34. Змінювання дієслів за часами (Изменение глаголов по временам)

259.

1. Прочитай.

ЛІЧИЛКА

Я жмурюсь. Заплющив очі...
Всі ховайтесь, хто де хоче!
Вмить розбіглась дівтора.
Йти шукать мені пора.
Більш не буду я чекати:
Раз, два, три — іду шукати.

Варвара Гринько

2. Випиши виділені дієслова. На які питання вони відповідають? Визнач, які з них означають дію, що відбувається зараз, відбулася в минулому, відбудеться в майбутньому.

Зверни увагу!

В українській мові, як і в російській, дієслова змінюються за часами (російською мовою — по временам).

Запам'ятай!

Російською:	Українською:	Запитання:
настоящее время	теперішній час	<i>що робить?</i>
прошедшее время	мину́лий час	<i>що робив? що зробив?</i>
будущее время	майбу́тній час	<i>що буде робити? що робитиме? що зробить?</i>

260. 1. Прочитай. Визнач час поданих дієслів.

Припікатиме, припікає, припекло
цвістиме, цвіте, зацвів
буде працювати, працював, працює
мріяв, мрію, мріятиму
читають, читали, будуть читати

2. Запиши подані дієслова в три стовпчики за зразком.

Зразок: теп. час   мин. час   майб. час
припікає   припекло   припікатиме

261. 1. Прочитай. Заміни дієслова минулого часу теперішнім.
Запиши утворений текст.

У саду на лавці сидів музикант. Він грав на флейті. До його чудової пісні прислухалися і пташки, й дерева, й квіти. Співала флейта про сонце в блакитному небі, про біленьку хмаринку, про сіреньку пташку — жайворонка.

За Василем Сухомлинським

2. В останньому реченні знайди іменники, пов'язані з дієсловом. Запиши словосполучення, ставлячи в дужках питання від дієслова до іменника.

262. 1. Усно склади розповідь на одну із запропонованих тем.

1. Що я робив (робила) вчора.
2. Що я роблю сьогодні.
3. Що я робитиму завтра.

2. Дієслова якого часу були використані у твоїй розповіді? Чому?

263. 1. Спиши. Підкресли дієслова. Визнач їх час.

БДЖІЛКА

Зацвітає гречка біло.
Ось і **бджілка** прилетіла.
Золотиста, промениста, у пушку,
набере вона із квіточки медку.
Полетить вона до вулика мерщій,
стільники наповнить треба їй.

Любов Забашта

Словничок: стільникі — (рос.) соти.

2. Побудуй звукову модель виділеного слова.

264. 1. Прочитай. Впиши дієслова. Визнач їх час.

ВІВЧАРИК

Вийшли вівці на лужок,
а за ними пастушок
вилетів із хмарок.
То малесенький пташок,
звуть його вівчарик.

Він отару **попасає**
між горою та шосе,
де гудуть машини.
Він злетить і **принесе**
пісню з Верховини.

Василь Швець

2. Розбери за будовою виділені слова.

265. 1. Прочитай дієслова. Визнач їх час.

Читаю, пишу, малюють, співає, несуть, пливе.

2. Від поданих дієслів за допомогою префіксів утвори дієслова майбутнього часу. Запиши за зразком.

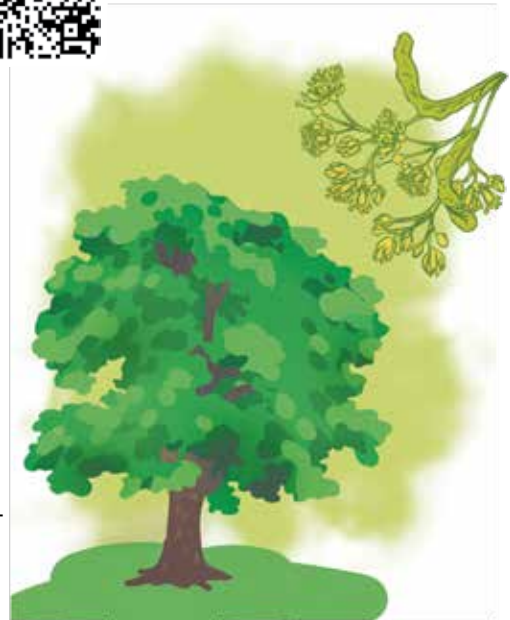
Зразок: Читаю — прчитаю.

266. 1. Прочитай. Випиши з вірша (у стовпчик) дієслова майбутнього часу.

ЛИПКА

Я, маленька липка,
Виросту велика,—
Не ламай мене.
Я медовим цвітом
Зацвіту над світом,—
Бережи мене.
Будемо з тобою
Ми рости обоє,—
Ти люби мене.
Виростеш за роки,
Підеш в край широкий,—
Не забудь мене.

Платон Воронько

2. До виписаних слів добери форми минулого і теперішнього часу. Запиши за зразком.

Зразок: майб. час   мин. час   теп. час

Будемо рости — росли, ростуть.

267. 1. Прочитай. Добери заголовок. Спиши, вставляючи пропущені букви й апостроф.

Нав..сні природа одягається в з..лене вбран..я.
Рясним цвітом вкр..ваються осики, берези і клени.

Трохи пізніше вбирається в намисто з пуп..янків ч..ремха. На зміну голубим проліскам з..явиться пухнастий ряст. Ро..пустяться на д..ревах брун..ки. Скоро в садках зацвітуть абр..коси, ч..решні і в..шні.

2. Підкресли дієслова. Визнач їх час.

268.

1. Прочитай. Від дієслів теперішнього часу утвори за питаннями дієслова минулого і майбутнього часу. Запиши за зразком.

<i>Зразок:</i>	<i>що роблять?</i>	<i>що робили?</i>	<i>що зроблять?</i>
	летять	летіли	прилетять
	пишуть	...	...
	копають	...	...
	печуть	...	...
	косять	...	...
	кричать	...	...
	фарбують	...	...

2. З двома словами (на вибір) склади і запиши речення.

§ 35. Змінювання дієслів минулого часу за родами

269.

1. Прочитай. Визнач тип тексту. Добери заголовок. Склади план. Перекажи текст за планом.

Одного разу Миколка сидів на лавці в парку. Приємно пригрівало вранішнє травневе сонце. Десь кувала зозуля. На акації скрекотала сорока.

Неподалік від Миколки, під розкішною кроною клена, стрибала синичка. Вона тримала в дзьобику зеленого жучка. Раптом почувся писк маленького горобеняти. Воно випало з гнізда і борсалось в густій траві. Пташеня хотіло їсти і широко роззявляло

дзьобик. Синичка зупинилася, а горобня намагалося наблизитись до неї.

Миколка сидів і дивився, що буде далі. Як синичка поведеться з чужим пташеням? І тут вона рішуче ткнула йому в роззявлений ротик свого жучка. Потім щось пропищала, спурхнула і зникла в золотавому сонячному промінні.

За Павлом Ходченком

2. Спиши перший абзац тексту. У кожному реченні підкресли підмет і присудок. Визнач рід іменників, якими виражені підмети. На які питання відповідають присудки? Поміркуй, чи можна визначити рід дієслів.

Зверни увагу!

В українській мові, як і в російській, дієслова минулого часу в однині змінюються за родами. Наприклад: півень клював, курка клювала, курча клювало.

- 270.** 1. Прочитай речення російською і українською мовами. Визнач рід дієслів. Простеж, які суфікси і закінчення мають форми дієслів минулого часу в російській і українській мовах.

Російською:

Кот спал□.

Мама спал□а.

Дитя спал□о.

Українською:

Кіт спав□.

Мама спал□а.

Дитя спал□о.

2. Запиши речення українською, ставлячи в дужках питання від підмета до присудка. У дієсловах познач суфікс і закінчення.

Пам'ятай!

В українській мові, на відміну від російської, дієслова чоловічого роду в минулому часі мають суфікс *-в*. Наприклад: шив^в, пив^в, дав^в, плив^в.

271. Прочитай. Спиши, вставляючи потрібний суфікс.

Жи.. у торбі на стіні
біб усі зимові дні.
Потім з чашки воду пи..,
білий пагінець пусти.. .
У пухку ріллю упа.. —
стебельцем зеленим ста.. .
Колиха.. рясні квітки,
пов'яза.. тугі стручки.
Недарма його сади.. —
сто бобів мені вроди.. .

Тамара Коломієць

272. 1. Прочитай. Зміни подані дієслова минулого часу за родами. Запиши.

ч. р.	ж. р.	с. р.
прийшов	прийшла	прийшло
читав	...	...
...	зраділа	...
...	...	світило
розбудив	...	...

2. З одним зі слів (на вибір) склади і запиши речення.

273.

1. Прочитай. Добери заголовок. Заміни дієслова теперішнього часу дієсловами минулого часу. Запиши утворений текст.

Живе на світі тракторист **Петро Хмара**. Сорок років обробляє він велике поле. Оре, сіє, косить хліб, вносить добрива в землю. Першим зустрічає він у полі весну, першим вітає зиму.

Так і називають люди поле, яке обробляє Петро Хмара,— **Хмарине** поле.

За Василем Сухомлинським

2. Поясни вживання великої букви у виділених словах.

§ 36. Неозначена форма дієслова (Неопределённая форма глагола)

274.

1. Прочитай пам'ятку.

ЯК ДОГЛЯДАТИ ЗА АКВАРІУМОМ

- Необхідно **стежити** за чистотою води в акваріумі, **збагачувати** її киснем.
- Акваріум треба **освітлювати** спеціальними лампами.
- До нового акваріума краще **запускати** мальків, ніж дорослих рибок.
- **Годувати** рибок слід двічі на день — вранці й увечері. Крім живого й сухого корму, їм треба **давати** рослинну їжу (ошпарене окропом листя подорожника, хрону тощо).

акваріум

Словничок: окріп — (рос.) кипяток.

2. Випиши виділені дієслова. На які питання вони відповідають? Поміркуй, чи можна визначити їх час, число. Пригадай з уроків російської мови, як називають таку форму дієслів.

Запам'ятай!

Російською:	Українською:
неопределённая форма глагола	неозначена форма дієслова

275. 1. Прочитай дієслова російською й українською мовами. На які питання вони відповідають, у якій формі вжиті? Порівняй, чим вони відрізняються.

Російською:	Українською:
читать	читати
забрать	забрати
говорить	говорити
записаться	записатися
смеяться	сміятися
беречь	берегти
стеречь	стерегти
запечь	запекти

2. З трьома українськими дієсловами (на вибір) склади і запиши речення.

Пам'ятай!

Дієслова в неозначеній формі відповідають на питання *що робити? що зробити?* і мають у кінці *-ти, -тися, рідше (переважно в поетичних творах) — -ть, -ться*. Наприклад: співати, співать, заспокоїтися.

276. Спиши, добираючи з довідки потрібні за змістом дієслова в неозначеній формі.

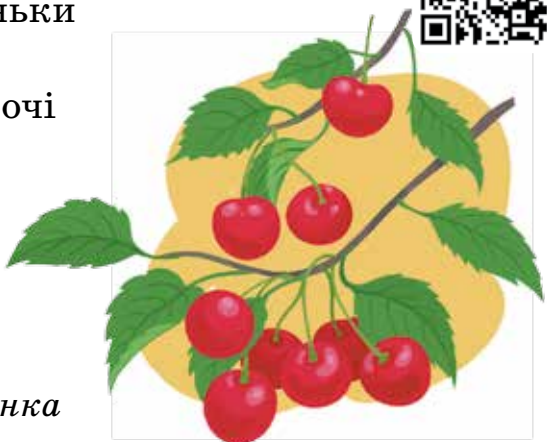
Всяке діло треба ... вміло. Хто звик рано ..., того люблять батько й мати. Не тобі себе ..., нехай люди похвалять. Добре того ..., хто хоче ... .

Слова для довідки: вставати, хвалити, робити, вчити, вчитися.

277. 1. Прочитай. Спиши.

Поблискують черешеньки
в листі зелененькім.
Черешеньки **ваблять** очі
діточкам маленьким.
Раді б вишню з'їсти,
та високо лізти.
Ой раді б зірвати,
та годі дістати!

Леся Українка

2. Підкресли дієслова в неозначеній формі. На які питання вони відповідають?
3. Визнач час і число виділених дієслів.
4. Зроби звуко-буквений аналіз слова *з'їсти*.

278. 1. Переклади українською. Запиши.

Копать, сидеть, гулять, прилечь, умываться, спрятать, жить, одеваться, списать, смыть, играть.

2. Усно постав питання до записаних дієслів.
3. З одним словом (на вибір) склади і запиши речення.

279.

1. Прочитай. Від поданих дієслів, які відповідають на питання *що робити?*, за допомогою префіксів утвори дієслова, які відповідатимуть на питання *що зробити?* Запиши за зразком. Познач префікси.

Зразок: що робити?

дивитися

писати

вести

бігти

сіяти

нести

малювати

що зробити?

по́дивитися, за́дивитися

...

...

...

...

...

...

2. З одним словом (на вибір) склади і запиши речення.

280.

1. Прочитай. Спиши. Підкресли дієслова.

Періщить дощ як із відра.
Пливуть по небу хмари сиві.
Давно дощу піти пора —
Його заждалися посіви.

Лідія Компанієць

2. Знайди у вірші дієслово в неозначеній формі. Визнач час і число інших дієслів.

3. До виділеного слова добери синоніми.

281. До поданих дієслів добери антоніми. Запиши слова парами.

Сміятися, загубити, мовчати, закінчити, зачинити, одужати, програти, вийти.

282. 1. Прочитай. Визнач час, число і, де можливо, рід дієслів.

В'язав, пишу, копають, зустріла, нестиму.

2. Від поданих дієслів утвори неозначену форму. Запиши за зразком.

Зразок: в'язав (мин. час, одн., ч. р.) — в'язати.

283. Прочитай. Спиши. Визнач час виділених дієслів.

Я буду малювати.

Ти будеш малювати.

Оленка буде малювати.

Ми з сестрою будемо малювати.

Ви з братом будете малювати.

Діти будуть малювати.

Зверни увагу!

Розрізняй форми дієслів майбутнього часу і дієслова в неозначеній формі.

284. 1. Прочитай. Знайди дієслова в неозначеній формі. Визнач час інших дієслів.

Мріють, буду мріяти, мріяв, мріятиму, мріяти;
гріло, гріє, гріти, грітиме, будуть гріти;
коситиме, косити, будемо косити, косять, косила.

2. Запиши подані дієслова в чотири рядки за зразком.

Зразок: Неозначена форма: мріяти, ...

Теп. час: мріють, ...

Мин. час: мріяв, ...

Майб. час: буду мріяти, мріятиму, ...

285.

1. Прочитай. Визнач тип тексту. Добери заголовок.

Відтоді, як приручили коня, минуло майже шість тисяч років. Ця розумна тварина відразу стала людям незамінним помічником. Важко було обійтися без коня, коли треба перевезти вантаж, виорати землю, поїхати на ярмарок, вирушити в далекий бойовий похід.

Вірою і правдою служили, служать і будуть служити людям коні-трудівники, коні-спортсмени, коні-артисти. Недарма про них склали стільки казок, пісень, переказів. (З журналу)

2. Знайди в тексті дієслова. Запиши їх у чотири рядки за зразком попередньої вправи.
3. Пригадай відомі тобі казки і пісні, в яких згадують коней.

§ 37. Написання частки не з дієсловами

286.

1. Прочитай.

ВИХОВАНІ ДІТИ

За сніданком Юра Віту
Поучав, як старший брат:
— Добре виховані діти
Не ковтають виноград,
Не запізнюються в гості
І не їздять без квитка,
Прибирають вранці постіль,
Не втікають з дитсадка!

— А мене,— озвалась Віта,—
В дитсадочку старші вчать:
Добре виховані діти
За столом завжди мовчать!

Ігор Січовик

2. Випиши з вірша дієслова з часткою *не*.

Зверни увагу!

В українській мові, як і в російській, частка *не* з дієсловами пишеться окремо.

287. Прочитай прислів'я. Поясни, як ти їх розумієш. Спиши, розкриваючи дужки.

Під лежачий камінь вода (не)тече. (Не)радій чужому горю. Краще (не)обіцяти, ніж слова (не)здержати. Правда і в огні (не)горить, і у воді (не)тоне.

288. 1. Прочитай. Визнач тип тексту.

ЩАСЛИВИЙ ДЕНЬ

Сьогодні в Сергійка щасливий день. Він устиг зробити багато корисних справ.

Уранці хлопчик прибрав у своїй кімнаті. Відвів молодшу сестричку Оксанку до дитсадка. Обкопав дерева біля будинку. Провідав у лікарні свого друга Тараса.

Роби і ти побільше корисних справ, щоб твої дні теж були щасливими.

2. Склади за поданими зачином і кінцівкою текст на тему: «Втрачений день». Основну частину запиши з попереднього тексту, додаючи до дієслів частку *не*.

Зачин. Сьогодні в Сергійка втрачений день. Він не виконав те, що запланував зробити.

Основна частина. Уранці хлопчик не ...

Кінцівка. Тепер Сергійко знає: щоб не було в житті втрачених днів, слід завжди вчасно виконувати заплановані справи.

3. Усно склади розповідь на тему: «Мій щасливий день». Розкажи в класі.

289.

1. Прочитай. Відгадай загадки. Спиши, розкриваючи дужки.

Завжди їсть,
а ніколи сита (не)буває.

Були собі два брати
і обидва Кіндрати,
через доріжку живуть
і один одного (не)бачать.

Хоч поруч іде,
а слід (не)лишає.

Двічі родився,
у школі (не)вчився,
а години знає.

2. Підкресли дієслова. Визнач їх час.

ЗМІСТ

ПОВТОРЕННЯ ВИВЧЕНОГО В 2 КЛАСІ

Звуки і букви 3

ТЕКСТ

- § 1. Текст. Тема і головна думка
тексту 15
- § 2. Будова тексту. Абзац. План. 18
- § 3. Типи текстів 24

РЕЧЕННЯ

- § 4. Речення. Види речень
за метою висловлювання 28
- § 5. Окличні речення. Звертання 30
- § 6. Члени речення. Головні
та другорядні члени речення 36

СЛОВО. ЗНАЧЕННЯ СЛОВА

- § 7. Багатозначність слів. Пряме
і переносне значення слова 40
- § 8. Слова, які звучать і пишуться
однаково 43
- § 9. Слова, близькі за значенням
(синоніми) 46
- § 10. Слова, протилежні за значенням
(антоніми) 49

БУДОВА СЛОВА

- § 11. Споріднені слова. Корінь
слова 51
- § 12. Основа і закінчення слова. 54
- § 13. Частина основи 57
- § 14. Чергування приголосних
і голосних звуків у коренях
слів 60
- § 15. Вимова і правопис слів
з ненаголошеними голосними
в коренях. Ненаголошені [е], [и],
які можна перевірити
наголосом 65
- § 16. Вимова і правопис слів
з ненаголошеними [е], [и],
що не можна перевірити
наголосом 69

§ 17. Вимова і правопис слів із дзінками
та глухими приголосними звуками
в коренях 72

§ 18. Правопис слів типу *сонце*,
серце, *чесний*. 76

§ 19. Відсутність подвоєння букв
у словах типу *клас*, *група*,
колектив 78

§ 20. Префікси. Префікси
і прийменники 81

§ 21. Правопис префіксів *роз-*, *без-* 84

§ 22. Правопис префіксів *з-*, *с-*. 86

§ 23. Апостроф після префіксів. 88

§ 24. Суфікси 90

ЧАСТИНИ МОВИ

§ 25. Загальні відомості про частини
мови 93

ІМЕННИК

§ 26. Іменники — назви істот
і неістот. 96

§ 27. Власні і загальні іменники. Велика
буква у власних іменниках 100

§ 28. Рід іменників 103

§ 29. Змінювання іменників
за числами. 107

§ 30. Змінювання іменників
за питаннями 110

ПРИКМЕТНИК

§ 31. Прикметник. Значення
прикметників у мовленні. 116

§ 32. Зв'язок прикметників
з іменниками. 119

ДІЄСЛОВО

§ 33. Дієслово. Зв'язок дієслова
з іменником у реченні 123

§ 34. Змінювання дієслів за часами 128

§ 35. Змінювання дієслів минулого
часу за родами. 132

§ 36. Неозначена форма дієслова. 135

§ 37. Написання частки *не*
з дієсловами 140

Відомості про користування підручником

№ з/п	Прізвище та ім'я учня/учениці	Навчальний рік	Стан підручника	
			на початку року	в кінці року
1				
2				
3				
4				
5				

Навчальне видання

КОВАЛЕНКО Ольга Миколаївна

**«УКРАЇНСЬКА МОВА ТА ЧИТАННЯ»
підручник для 3 класу з навчанням російською мовою
закладів загальної середньої освіти
(у 2-х частинах, з аудіосупроводом)
(Частина 1, з аудіосупроводом)**

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України

Видано за рахунок коштів видавництва. Продаж дозволено

Редактор *Т. О. Попова*. Технічний редактор *Т. Г. Орел*.
Художнє оформлення *В. І. Труфена*. Коректор *Н. В. Красна*.

Окремі зображення, що використані в оформленні підручника,
розміщені в мережі Інтернет для вільного використання

Р470333У. Формат 70 × 100/16.

Папір офсетний. Гарнітура Шкільна. Друк офсетний. Ум. друк. арк. 11,70.

ТОВ Видавництво «Ранок»,

вул. Кібальчича, 27, к. 135, Харків, 61071.

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 5215 від 22.09.2016.

Адреса редакції: вул. Космічна, 21а, Харків, 61145.

E-mail: office@ranok.com.ua. Тел. (057) 719-48-65, тел./факс (057) 719-58-67.

www.ranok.com.ua

Регіональні представництва
видавництва «Ранок»:

Київ – тел. (044) 229-84-01,
e-mail: office.kyiv@ranok.com.ua,
Львів – тел. (067) 269-00-61,
e-mail: office.lviv@ranok.com.ua.

З питань придбання продукції
видавництва «Ранок» звертатися за тел.:
у Харкові – (057) 727-70-80;
Києві – (067) 449-39-65, (093) 177-05-04;
Вінниці – (067) 534-51-62;
Дніпрі – (056) 785-01-74, (067) 635-19-85;

Житомирі – (067) 122-63-60;
Львові – (032) 244-14-36, (067) 340-36-60;
Миколаєві та Одесі – (067) 551-10-79;
Черкасах – (0472) 51-22-51;
Чернігові – (067) 440-88-93.
E-mail: commerce@ranok.com.ua.

Підручник надруковано на папері українського виробництва

Папір, на якому надрукована ця книга:

безпечний для здоров'я
та повністю
переробляється

з оптимальною білизною,
рекомендованою
офтальмологами

eco
paper

відбілювався
без хлору,
без діоксиду титану

Разом дбаємо про екологію та здоров'я

ВИДАВНИЦТВО
РАНОК

УКРАЇНСЬКИЙ АЛФАВІТ

А а	Б бе	В ве	Г ге	Ґ ге	Д де
Е е	Є є	Ж же	З зе	И и	І і
Ї ї	Й ій	К ка	Л ел	М ем	Н ен
О о	П пе	Р ер	С ес	Т те	У у
Ф ф	Х ха	Ц це	Ч че	Ш ша	Щ ща
Ю ю	Я я	Ь знак м'якшення			

СЛОВНИЧОК-ДОВІДНИЧОК

слова, вимову і правопис яких треба запам'ятати

А абрикос адреса айстра автомобіль акваріум апельсин апетит	Д диван диктант директор дитина до побачення духмянний дятел	М медаль метал метро минулий	Т театр теперішній тривога
Б Батьківщина бетон бібліотека будь ласка	Ж жайворонок	Н на добраніч неділя	У Україна український учитель
В ведмідь велосипед верблюд вересень виразно вогнище вокзал вулиця	З завдання заєць	О одинадцять ознака олень очерет	Ф фартух фермер
Г герой горизонт гриміти грим	К календар Київ кілим кіпіння кишеня колектив комбайн комбайнер комп'ютер коридор космонавт криниця кукурудза	П пиріг помилка понеділок портфель предмет пшениця	Х хвилина
	Р радіо	Ч червоний черговий черевіки черемха черешня чернетка четвер читання	Ц четвер
	С секунда середя спасибі субота	Ш шістнадцять шофер	Щ ясен

УКРАЇНСЬКА МОВА ТА ЧИТАННЯ

3 клас. Частина 1

Особливості підручника:

- сучасний дизайн і доступний стиль викладу навчального матеріалу
- комплексний підхід до формування мовної компетентності учнів
- забезпечення свідомого засвоєння навчального матеріалу на основі виконання вправ аналітичного характеру
- наявність завдань, різних за ступенем складності
- ефективні способи вивчення граматики-орфографічного матеріалу

Навчально-методичний комплект:

- Підручник (у 2-х частинах)
- Робочий зошит (у 2-х частинах)
- Український дзвіночок. Книжка для третьокласників, які хочуть добре знати державну мову
- Методичні рекомендації

Інтернет-підтримка містить:

- аудіосупровід навчального матеріалу
- тестові завдання для самоперевірки

Інтернет-підтримка

ISBN 978-617-09-6285-0

9 786170 962850

ВИДАВНИЦТВО
РАНОК

НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНА ЛІТЕРАТУРА
УСІ КНИГИ ТУТ!

📄 ranok.com.ua
✉ e-ranok.com.ua
✉ pochta@ranok.com.ua
☎ (057) 727-70-90